

ALEKSANDER KRZYSZTOF SITNIK OFM

KORONACJA OBRAZU MATKI BOŻEJ KALWARYJSKIEJ W 1887 ROKU

Jednym z charakterystycznych przejawów życia religijnego polskiego narodu była i jest pobożność maryjna. W ciągu wieków przybierała ona różnorakie formy, aby na początku XVIII stulecia wyrazić się w aktach koronacyjnych wizerunków Bogarodzicy. Dzięki bernardynom kult sześciu z nich: w Hrubieszowie, Kalwarii Zebrzydowskiej, Leżajsku, Rzeszowie, Skępem i Piotrkowie Trybunalskim, promieniuje dzisiaj na cały kraj i poza jego granice. Cześć, jaką wierni otaczali wizerunki Matki Bożej w sanktuariach bernardyńskich, niepowodowana czynnikami zewnętrznymi, rozwijała się samoistnie. Wielu ludzi zostało obdarzonych łaskami i doznało cudów za wstawiennictwem Maryi. Dało to podstawę bernardynom do wszczęcia starań o koronację tychże obrazów i figur. Koronacje były podkreśleniem rangi ustalonego kultu wypływającego z nadprzyrodzonej ingerencji Maryi w życie polskiego społeczeństwa.

W pierwszym paragrafie niniejszego artykułu przedstawię chronologicznie okoliczności koronacji słynących łaskami obrazów i figur znajdujących się w sanktuariach, nad którymi pieczę sprawują obecnie bernardyni. Jednym z najsłynniejszych stała się Kalwaria Zebrzydowska z koronowanym obrazem Matki Bożej Kalwaryjskiej. Dlatego też w kolejnych paragrafach szerzej przedstawię genezę tego sanktuarium, okoliczności powstania, sprowadzenia i koronacji obrazu oraz jubileusze koronacyjne.

1. WSPÓLCZESNE BERNARDYŃSKIE SANKTUARIA MARYJNE W POLSCE

W 2001 roku bernardyni otrzymali od biskupa zamojsko-lubaczowskiego Jana Śrutwy nową placówkę w Hrubieszowie. W leżącym stosunkowo niedaleko od Sokala miasteczku urządzili sanktuarium Matki Bożej

Sokalskiej¹. Kopię Jej wizerunku, bowiem oryginał spłonął w 1843 roku, przewieźli z klasztoru w Krakowie. Tam po II wojnie światowej, kiedy to w 1951 roku na skutek zmiany wschodnich granic Polski bernardyni zostali repatriowani z Sokala, obraz był otaczany kultem wiernych. Opiekę nad sanktuarium maryjnym w Sokalu, nazywanym „Częstochową Rusi”, biskup chełmski Stanisław Gomoliński powierzył zakonnikom w 1598 roku. W miejsce drewnianego kościółka usytuowanego na wyspie między rzekami Bugiem i Ratą bernardyni wybudowali okazałą, murowaną, warowną świątynię, konsekrowaną w 1619 roku. W specjalnie urządzonej kaplicy umieścili powstały w latach dziewięćdziesiątych XIV wieku obraz Matki Bożej Sokalskiej. W niedługim czasie po koronacji obrazu Matki Bożej Częstochowskiej (1717) na Jasnej Górze, w środowisku bernardyńskim zrodziła się myśl przeprowadzenia koronacji wizerunku sokalskiego. Promotorami tego dzieła, oprócz bernardynów, byli strażnik wielki koronny Józef Felicjan Potocki, biskup chełmski Aleksander Fredro oraz król polski August II Mocny. 16 stycznia 1724 roku papież Innocenty XIII podpisał dekret zezwalający na koronację. Pismo to zostało przesłane do Polski wraz z dwiema złotymi koronami o wartości 120 tysięcy złp. Ich fundatorem okazał się protektor Królestwa Polskiego kardynał Annibal Albani. Gwardian klasztoru sokalskiego Ignacy Orłowski wyznaczył datę uroczystości na 8 września 1724 roku. Koronacji dokonał arcybiskup lwowski Jan Skarbek w asyście biskupa nominata chełmskiego Jana Szaniawskiego i biskupa chełmskiego obrządku greckokatolickiego Józefa Lewickiego².

¹ 5-6 września 2009 roku odbyły się w sanktuarium Matki Bożej Sokalskiej w Hrubieszowie doroczne uroczystości odpustowe z okazji święta Narodzenia NMP. Podczas uroczystej Mszy św. ks. biskup ordynariusz zamojsko-lubaczowski Wacław Depo, dzięki staraniom proboszcza i gwardiana hrubieszowskiego o. Wenancjusza Stasiuka oraz poparciu prowincjała bernardynów Czesława Gnieckiego, oficjalnie uznał i specjalnym dekretem nadał kościołowi pw. św. Stanisława Kostki – sanktuarium Matki Bożej Sokalskiej – kanoniczny status diecezjalnego sanktuarium maryjnego.

² *Sanktuarium Matki Bożej Sokalskiej w Hrubieszowie. Informator*, red. S. Skirliński i in., Hrubieszów 2003, s. 20; D.A. Muskus, *Dzieje kultu sokalskiej Madonny*, „Przegląd Kalwaryjski” 5 (1998), s. 110-111; Archiwum Prowincji oo. Bernardynów w Krakowie (dalej: APBK), dokument pergaminowy, sygn. 166. 17 października 1599, w Sokalu. Stanisław Gomoliński, biskup chełmski, oddaje bernardynom kościół Matki Bożej na wyspie na rzece Bugu koło Sokala z wszystkimi gruntami doń należącymi dla obsługi wiernych, przychodzących tłumnie do cudownego obrazu Matki Bożej w tym kościele, i dla zwiększenia kleru w diecezji oraz oświadcza, że Jan Ostroróg obiecał legować na budowę klasztoru 5000 złotych. Instrument notarialny spisany przez Jana Chrzyciela Mercatusa, notariusza

Kolejnym koronowanym wizerunkiem maryjnym po obrazie Matki Bożej Sokalskiej był obraz Matki Bożej Leżajskiej. Wyszedł on spod pędzla malarza bożogrobca ks. Erazma. Około 1600 roku został umieszczony w drewnianym kościele bożogrobców, usytuowanym w borze za Leżajskiem, gdzie miał miejsce cykl nadprzyrodzonych zdarzeń (1560-1598). Wzmógł się ruch pielgrzymkowy do świętego miejsca wpłynął na decyzję prepozyta ks. Jana Teologa o zrzeczeniu się wszelkich praw bożogrobców do sanktuarium. Nie byli oni bowiem w stanie zapewnić odpowiedniej opieki duszpasterskiej napływającym pątnikom. Ks. Teolog sugerował biskupowi przemyskiemu cedowanie praw do sanktuarium na rzecz prężnie działających wówczas bernardynów. Propozycję bożogrobca poparł również arcybiskup lwowski Jan Dymitr Solikowski. Prowincjał bernardynów Hieronim Przybiński wysłał zatem w 1603 roku bernardynów z Przeworska do Leżajski, do stałej pomocy. Z kolei biskup przemyski Maciej Pstrokoński wystarał się o uposażenie nowej fundacji u marszałka wielkiego koronnego i tenutariusza królewskiej ekonomii leżajskiej Łukasza Opalińskiego i króla Zygmunta III Wazy. Dzięki temu nowy prowincjał bernardynów Bonawentura Krzeciek z Poznania przyjął fundację w 1608 roku. Z zapisu Łukasza Opalińskiego i jego żony Anny z Pileckich zakonnicy wybudowali murowaną, warowną, współczesną świątynię, konsekrowaną przez biskupa przemyskiego Adama Nowodworskiego w 1630 roku. W kaplicy po prawej stronie nawy głównej kościoła umieścili słynący łaskami obraz Matki Bożej Leżajskiej. Gwardian klasztoru Bonawentura Radawiecki rozpoczął starania u biskupa przemyskiego o kanoniczną legalizację kultu. 22 września 1632 roku biskup Henryk Firlej powołał komisję w celu zbadania autentyczności zjawisk uważanych za nadprzyrodzone. Na podstawie jej wyroku biskup przemyski wydał dekret 20 listopada 1634 roku w Tyńcu, na mocy którego zezwolił na publiczny kult obrazu Matki Bożej Pocieszenia w Leżajsku. Z kolei inny gwardian klasztoru Seweryn Ryszkowski przedstawił biskupowi przemyskiemu Hieronimowi Sierakowskiemu prośbę o koronację wizerunku Maryi i Dzieciątka. W 1751 roku biskup przekazał prośbę o zezwolenie na koronację Kapitułce Watykańskiej. 8 grudnia 1751 roku wydała ona w Rzymie dyplom zezwalający na koronację obrazu Matki Bożej z Dzieciątkiem Jezus na ramieniu, znajdującego

publicznego; rkps XXIV-a-1, *Loci Sokaliensis ad Sanctam Mariam Consolationis celebritas, receptio, instauratio a fratribus ordinis Minorum de Observantia D. Francisci* [...] anno D. 1599, 1592-1929, s. 343.

się w bernardyńskim kościele w Leżajsku. Do spełnienia aktu koronacyjnego komisja delegowała biskupa Sierakowskiego. Dobrodziej bernardyńców, hetman wielki koronny i starosta leżański – Józef Potocki ufundował złote korony wysadzone szlachetnymi kamieniami, które poświęcił papież Benedykt XIV. 8 września 1752 roku biskup przemyski Hieronim Sierakowski w asyście swojego sufragana biskupa Andrzeja Pruskiego dokonał aktu koronacji³.

Początki sanktuarium maryjnego w Skępem sięgają drugiej połowy XV wieku. Kasztelan kruszwicki Mikołaj Kościelecki i jego żona Katarzyna z Szamotuł, właściciele Skępego, wystawili drewnianą kaplicę na miejscu objawień maryjnych mających miejsce podczas epidemii dżumy w 1495 roku. W tym samym roku zdarzył się cud w rodzinie kasztelana Mikołaja Kościeleckiego, którego córka Katarzyna (niektórzy autorzy podają imię Zofia) cierpiała na przewlekłą chorobę nóg. Uzdrawiona postanowiła ofiarować jako wotum dziękczynne wizerunek Matki Bożej. W tym celu udała się w następnym roku do Poznania, gdzie w jednej z pracowni

³ A.K. Sitnik, *Kult Matki Bożej Pocieszenia w sanktuarium w Leżajsku. Koronacja i jubileusz koronacyjny*, „Przegląd Kalwaryjski” 8 (2003), s. 17-47; I.M. Rusecki, *Dzieje Ojców Bernardynów w Leżajsku 1608-1961*, Kalwaria Zebrzydowska 2000, s. 76-81; E.A. Obruśnik, *Obraz Matki Bożej Leżańskiej wizerunkiem prototypicznym i dokumentem historii*, „Przegląd Kalwaryjski” 8 (2003), s. 79; tenże, *Początki dziejów leżańskiego sanktuarium*, Leżajsk 1997, s. 8; tenże, *Leżańsk. Bazylika i klasztor Ojców Bernardynów*, Warszawa 1991, s. 8; Z. Larendowicz, *Kult Matki Bożej Pocieszenia w bazylice OO. Bernardynów w Leżajsku*, Warszawa 1985, s. 16-17, 23; W. Murawiec, *Leżańsk*, w: *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H.E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 175-177; K. Grudziński, *Sanktuarium maryjne w Leżajsku*, „Kronika Diecezji Przemyskiej” 48 (1962), z. 2, s. 54-55; Cz. Bogdalski, *Pamiętnik kościoła i klasztoru OO. Bernardynów w Leżajsku*, Kraków 1929, s. 62, 66-73; tenże, *Historia cudownego obrazu Matki Najświętszej w kościele OO. Bernardynów w Leżajsku*, Kraków 1896, s. 40-48; *Relacja o koronacji obrazu Najświętszej Maryi Panny Pocieszenia w Leżajsku w Kościele W.W. OO. Bernardynów [...] Odprawionej Roku Pańskiego 1752 dnia 8 września*, Lwów 1752, s. 6-8; APBK, rkps VI-a-1, *Metryka Najświętszej Panny cudownego miejsca leżańskiego, 1590-1939*, s. 7, 331, 332, 334-335; rkps VI-e-3, *Trutina albo łaska uznania cudów leżańskich inkwizycją wprzód J.M.PP. Commisarzów po dwakroć prawną, a potem dekretem J.W. a Przew. J.W.X. Henryka Firleja biskupa przemyskiego, nominata poznańskiego stwierdzona i uwieczniona. Przy konwencie OO. Bernardynów w kościele N. Panny Bogurodzicy Maryi, tytułu Zwiastowania tak do miejsca objawionego jako i do obrazu cudownego w kaplicy N.P. tamże codziennie przyznanych. R.P. 1634 dnia 22 Novembris skończona i tu wypisana. Teraz zaś powtórnie ile możności w najkrótszym sposobie zebrana i gruntownie wypisana w Leżajsku R.P. 1841 z przydaniem wiele ciekawych rzeczy jako koronacji i opisu całego kościoła z malowidłami a ich eksplikacją etc.*, 1590-1841, s. 2-4, 117-138.

artystycznych znalazła odpowiednią figurę i sprowadziła ją do Skępego. Została ona umieszczona w ołtarzu głównym kaplicy. W 1498 roku stryj fundatora kaplicy o tym samym imieniu, Mikołaj Kościelecki, dziekan gnieźnieński, późniejszy biskup chełmski, sfinansował budowę murowanego kościoła i klasztoru, osadzając w nim bernardynów za pozwoleniem biskupa płockiego Jana Lubrańskiego. Pod wpływem licznych cudów i łask doznawanych przez setki lat w połowie XVIII wieku lud dobrzyński postanowił wyrazić swą wdzięczność przez koronację skępskiej statuy. Zanim rozpoczęły się o nią oficjalne starania, gwardian klasztoru Serafin Gamalski przeprowadził wśród ludu dobrzyńskiego zbiórkę złota i drogich kamieni na koronę dla Matki Bożej. Następnie syndyk klasztoru, wojewoda płocki Mikołaj Podoski zwrócił się w imieniu wiernych do władz kościelnych z prośbą o koronację figury. W 1754 roku biskup płocki Józef Eustachy Szembek wyznaczył komisję składającą się z duchownych do zbadania zasadności ukoronowania. Na podstawie sporządzonego przez komisarzy dokumentu uznał on figurę za słynącą łaskami i powiadomił Kapitułę Watykańską o pozytywnym wyniku rozprawy przedkoronacyjnej. Ta z kolei 4 grudnia 1754 roku wydała zezwolenie na uroczystą koronację Matki Bożej Skępskiej. Papież Benedykt XIV przesłał do Polski poświęconą koronę, ufundowaną przez lud dobrzyński. Aktu koronacji koroną papieską dokonał 18 maja 1755 roku biskup chełmiński Fabian Płaskowski, w zastępstwie ordynariusza płockiego biskupa Jana Szembeka. Wydarzenie to stało się świętem całej ziemi dobrzyńskiej⁴.

Na miejscu objawień maryjnych w 1513 roku na Wolicy w Rzeszowie powstała mała kaplica. Umieszczono w niej rzeźbioną w lipowym drewnie i polichromowaną figurę Wniebowziętej Maryi Panny. Dzieło to o wysokiej wartości artystycznej pochodziło z kręgu szkoły Wita Stwosza z przełomu XV i XVI wieku. W 1536 roku na skutek znacznej liczby pielgrzymów kapliczka została przebudowana w nieduży drewniany kościół pw. Zaśnięcia i Wniebowzięcia NMP. Obecny kościół (1610-1629) powstał z fundacji kasztelana sandomierskiego Mikołaja Spytka Ligęzy i jego żony Zofii z Rzeszowskich. Formalne przejęcie fundacji rzeszowskiej przez bernardynów nastąpiło w marcu 1629 roku. Starania o kościelną aprobatę kultu figury Matki Bożej rozpoczął gwardian Florentyn Chrzanowski. 8 lutego

⁴ A.K. Sitnik, *Dzieje kultu Matki Bożej w sanktuarium oo. Bernardynów w Skępem w XV-XXI wieku*, w: 260. rocznica koronacji figury Matki Bożej Skępskiej – Pani Mazowska (1755-2015), red. A.K. Sitnik, Kalwaria Zebrzydowska 2016, s. 35-97.

1747 roku wystosował on prośbę do biskupa przemyskiego Wacława Sierakowskiego o uznanie rzeszowskiej statuy za cudowną. 23 czerwca tego samego roku została powołana w tym celu komisja teologów. Po dokładnym zbadaniu przez nią przedłożonych dokumentów i osób, które zgłosiły się w charakterze świadków, 25 sierpnia tego samego roku biskup Sierakowski uznał figurę za słynącą łaskami.

Kolejnym krokiem w kierunku koronacji było przedstawienie odpowiedniej prośby Kapitułce Watykańskiej. W tym celu bernardyni wysłali do Rzymu gwardiana sokalskiego Jana Kapistrana Kwołka z listami polecającymi od biskupa przemyskiego Sierakowskiego oraz księcia Teodora Lubomirskiego. 10 grudnia 1753 roku kapituła wyraziła zgodę na dokonanie uroczystego aktu koronacji przez biskupa Sierakowskiego. Kwołek powrócił do Rzeszowa 20 marca 1754 roku z koronami poświęconymi przez papieża Benedykta XIV, ufundowanymi przez społeczeństwo rzeszowskie i rodzinę Lubomirskich. Koronacja odbyła się nie w 1754 roku, jak nakazywała kapituła, ale dopiero dziesięć lat później. Przyczyn tego opóźnienia kronikarze bernardyńscy upatrywali przede wszystkim w problemach rodziny Lubomirskich: śmierci Teodora i Jerzego. Bernardyni nie byli w stanie w szybkim czasie urządzić samodzielnie tak wielkiej uroczystości. W związku z tym prowincjał prowincji ruskiej bernardynów Benedykt Kotficki w 1760 roku postarał się w Watykanie o zmianę dokumentów potrzebnych do koronacji. W dekrete z 3 maja 1760 roku Kapituła Watykańska uprawnienia do koronacji przeniosła na biskupa przemyskiego Michała Wodzickiego. 8 września 1763 roku uroczystej koronacji dokonał arcybiskup lwowski Wacław Sierakowski, delegowany przez biskupa przemyskiego⁵.

Współcześnie został ukoronowany obraz Matki Bożej Piotrkowskiej znajdujący się w kościele bernardynów w Piotrkowie Trybunalskim. Na fundację tamtejszej placówki zezwolił w 1625 roku szlacheckiej rodzinie Starczewskich arcybiskup gnieźnieński Henryk Firlej. Fundację przyjął prowincjał bernardynów Leonard Starczewski, rodzony brat fundatora Floriana. Bernardyni z pomocą dobrodziejów wzniesli najpierw drewniane kościół i klasztor, a następnie murowane, warowne zabudowania kościelno-klasztorne. Poświęcenia kościoła pod wezwaniem Znalezienia Krzyża Świętego dokonał w 1642 roku biskup sufragan i oficjał poznański Jan

⁵ A. Bruździński, *Dzieje kultu Matki Bożej w Sanktuarium oo. Bernardynów w Rzeszowie w okresie staropolskim (1513-1778)*, w: *Sanktuarium Matki Bożej Rzeszowskiej, 1513-2013*, red. A.K. Sitnik, W.P. Tokarski, Kalwaria Zebrzydowska 2016, s. 59-88.

Baykowski. Bernardyni w sposób szczególnie pielęgowali kult maryjny ze względu na otaczany czcią i uważany przez wiernych za cudowny obraz Matki Bożej Piotrkowskiej. Namalował go w 1625 roku na desce diakon przebywający na studiach w klasztorze bernardyńskim w Przyrowie na polecenie prowincjała Leonarda Starczewskiego. Zakonnicy dopiero na przełomie XX i XXI wieku podjęli starania o koronację obrazu. Z tej racji bernardyn Dawid Postawa przygotował specjalny formularz mszalny ku czci Matki Bożej Piotrkowskiej, aprobowany przez Kongregację ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów. W dokumencie zezwalającym na koronację wystawionym 31 maja 2003 roku w Łodzi arcybiskup łódzki Władysław Ziółek napisał:

Mając na uwadze kult, jakim – od blisko 400 lat – cieszy się w kościele Ojców Bernardynów w Piotrkowie Trybunalskim obraz Matki Bożej zwanej Piotrkowską oraz po upewnieniu się, że są spełnione warunki przepisane przez Kongregację do spraw Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, niniejszym przychylam się do prośby Przewielebnego Ojca Prowincjała Prowincji Niepokalanego Poczęcia NMP Zakonu Braci Mniejszych – Ojców Bernardynów i postanawiam przyozdobić wspomniany obraz drogocennymi koronami, poświęconymi przez Ojca Świętego Jana Pawła II dnia 19 sierpnia 2002 roku w Kalwarii Zebrzydowskiej⁶.

Uroczystej koronacji obrazu w niedzielę 1 czerwca 2003 roku podczas Mszy św. o godzinie 11.30 dokonał arcybiskup Ziółek⁷.

Większość przedmiotów kultu w sanktuariach pozostających pod opieką braci mniejszych obserwantów stanowią obrazy przedstawiające postać Matki Bożej z Dzieciątkiem Jezus na ręku, niewielka zaś część to figury Maryi i Dzieciątka. Patrząc pod kątem oddziaływania społeczno-religijnego, mogę stwierdzić, że sanktuaria zatwierdzone przez władze kościelne z obrazami lub figurami koronowanymi stanowiły znaczące ośrodki kultu maryjnego. Niektóre z nich miały nawet zasięg międzynarodowy, jak chociażby Kalwaria Zebrzydowska.

⁶ A.K. Sitnik, *Koronowane wizerunki Matki Bożej w sanktuariach znajdujących się pod opieką Braci Mniejszych obserwantów w Polsce w XXI wieku*, w: *Kościół w Polsce. Dzieje i kultura*, t. 9, red. J. Walkusz, Lublin 2010, s. 171.

⁷ D.Cz. Postawa, *Piotrkowską Panią uwielbiamy*, Kalwaria Zebrzydowska 2006, s. 23; tenże, *Zarys historii kultu Matki Bożej Piotrkowskiej*, „Przegląd Kalwaryjski” 9 (2005), s. 169-179; K. Grudziński, *Piotrków Trybunalski*, w: *Klasztory bernardyńskie w Polsce*, s. 258.

2. GENEZA SANKTUARIUM PASYJNO-MARYJNEGO W KALWARII ZEBRZYDOWSKIEJ

Ofiara Chrystusa na krzyżu była spełnieniem Jego dzieła Odkupienia, dlatego pobożność pasyjna, która rozwijała się od początku chrześcijaństwa, wyraża się w oddawaniu czci znakowi zbawienia. Z zainteresowania losami Chrystusowego krzyża zrodziły się pielgrzymki do Ziemi Świętej. Wspominał już o nich biskup Cezarei palestyńskiej Euzebiusz (zm. 339) w piśmie *Wyjaśnienia Ewangelii* oraz św. Hieronim (zm. 420) w jednym z *Listów* do rzymskiej patrycjuszki Pauli. Peregrynacje te miały zasadniczy wpływ na rozwój kultu Męki Pańskiej, zwłaszcza w krajach Europy Zachodniej. Z inicjatywy pielgrzymów układano modlitwy, rozmyślania i pieśni pasyjne, powstawały budowle sakralne pod wezwaniem Świętego Krzyża. W okresie wypraw krzyżowych w Palestynie wybudowano świątynie dla uczczenia miejsc związanych z Męką Chrystusa. Pielgrzymki do Ziemi Świętej osłabły od połowy VII wieku, kiedy to Palestynę opanowali muzułmańscy Arabowie⁸.

Znaczny wkład w rozwój kultu Męki Pańskiej wnieśli franciszkanie. Zakon Braci Mniejszych, założony przez św. Franciszka z Asyżu w 1209 roku, już na początku swej działalności pojawił się w ojczyźnie Chrystusa. W 1217 roku w Porcjunkuli pod Asyżem na pierwszej kapitule generalnej Zakonu franciszkanie erygowali nową prowincję Ziemi Świętej. Wpływ na jej powstanie miała V wyprawa krzyżowa (1217) zorganizowana na polecenie Soboru Laterańskiego IV (1215). Swoim zasięgiem obejmowała południowo-wschodnie tereny basenu Morza Śródziemnego, od Egiptu po Grecję. W 1263 roku obszar prowincji został zacieśniony do Cypru, Syrii, Libanu i Palestyny i podzielony na trzy kustodie: Cypru, Syrii i Ziemi Świętej. W 1333 roku sułtan Egiptu al-Malik al-Nasir Muhammed pozwolił franciszkaninowi Rogerowi Guerinowi z Akwitania zakładać klasztory braci mniejszych w całej Ziemi Świętej oraz oddał pod ich opiekę Wieczernik. Franciszkanie uzyskali również od władz muzułmańskich pozwolenie na odprawianie nabożeństw w bazylice Grobu Pańskiego. W 1342 roku papież Klemens VI wydał dwie bulle *Gratias agimus* i *Nuper carissimae*,

⁸ F. Drączkowski, *Patrologia*, Pelplin–Lublin 1998, s. 262, 330, 332; J. Kopeć, *Droga krzyżowa. Dzieje nabożeństwa i antologia współczesnych tekstów*, Poznań 1985, s. 16-17; W. Smereka, *Drogi krzyżowe. Rys historyczny i teksty. Studium pasyjne*, Kraków 1980, s. 19; S.A. Korwin, *Stosunki Polski z Ziemią Świętą*, Warszawa 1958, s. 25-28, 33-34.

czyniąc braci mniejszych oficjalnymi przedstawicielami Kościoła katolickiego w Palestynie⁹.

Przez następne stulecia franciszkanie musieli walczyć o utrzymanie oddanych im pod opiekę sanktuariów pasyjnych. Ponadto duszpasterzowali wśród miejscowych wiernych, dawali schronienie pielgrzymom, zakładali szpitale. Nadali kształt nabożeństwu drogi krzyżowej. Obok kolejnych jej stacji ustalili również drogę pojmania Pana Jezusa. Obejmowała ona poszczególne stacje od Ogrójca do ponownego sądu u Piłata. W Europie Zachodniej droga pojmania zyskała znaczną popularność przy odtwarzaniu kalwarii¹⁰.

Wielu franciszkanów po latach pracy w Palestynie powróciło do macierzystych prowincji zakonnych. Popularyzowali oni w Europie wiedzę o Ziemi Świętej, propagowali pasyjne nabożeństwa, próbowali odtwarzać miejsca Męki Chrystusa w postaci miniaturowych kalwarii poza Jerozolimą. Jedną z pierwszych stworzył około 1453 roku w Abruzzo we Włoszech franciszkanin Filip z Akwili. Twórcami miniaturowych dróg krzyżowych byli nie tylko zakonnicy, ale i świeccy pielgrzymi. W czasie reformacji protestanckiej zakładanie kalwarii osłabło. Z większą siłą pojawiło się wraz z odrodzeniem życia katolickiego po reformie trydenckiej. Do popularyzacji nabożeństwa pasyjnego przyczyniły się w okresie kontrreformacji katolickiej pisma Niderlandczyka Christiana Adrichomiusa (zm. 1585). Zawierały one dokładny opis wszystkich miejsc świętych z podaniem odległości między poszczególnymi stacjami. Autor w ten sposób zachęcał wiernych niemogących wyruszyć w pielgrzymkę do Ziemi Świętej do tworzenia kalwarii poza Jerozolimą. Na jego pismach wzorowano się przy zakładaniu na początku XVII wieku Kalwarii Zebrzydowskiej¹¹.

Polski ruch pątniczy do Ziemi Świętej został zapoczątkowany w 1330 roku przez mieszczanina krakowskiego Mikołaja Rusina. Słaby w wiekach

⁹ A.J. Szeinke, *Polscy Bracia Mniejsi w służbie Ziemi Świętej, 1342-1995*, Poznań 1999, s. 12-14; J.J. Kopeć, *Nurt pasyjny w średniowiecznej religijności polskiej*, w: *Męka Chrystusa wczoraj i dziś*, red. H.D. Wojtyska, J.J. Kopeć, Lublin 1981, s. 44-48; H.E. Wyczawski, *Krótką historia Zakonu Braci Mniejszych*, w: *Klasztory bernardyńskie w Polsce*, s. 603; H. Holzapfel, *Manuale historiae Ordinis Fratrum Minorum*, Friburgi Br. 1909, s. 234-239.

¹⁰ W. Smereka, *Drogi krzyżowe*, s. 25, 32-34, 36, 40.

¹¹ F. Gryglewicz, *Adrichem, Adrichomius, Christiaan van, pseud. Christianus Cruys*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 1, red. F. Gryglewicz i in., Lublin 1995, kol. 110; M. Rudyk, *Kalwaria Zebrzydowska. Sanktuarium pasyjno-maryjne. Informator*, Wrocław 2001, s. 4-5; W. Smereka, *Drogi krzyżowe*, s. 24, 28-31.

średnich, wzmógł się dopiero w XV i XVI wieku. Pielgrzymowali, podobnie zresztą jak na zachodzie Europy, ludzie różnych stanów, między innymi w 1354 roku książę opolski Bolko II, w 1409 roku biskup krakowski Piotr Wysz, w 1450 roku kanonik krakowski Jan Długosz, pod koniec XVI wieku były dworzanin Mikołaja Zebrzydowskiego Hieronim Strzała¹². Spośród polskich zakonników początkowo pielgrzymki podejmowali jedynie franciszkanie konwentualni i bernardyni. Autorzy źródeł wśród tych ostatnich wymieniają w latach 1478-1540 dziewięciu pątników, między innymi św. Szymona z Lipnicy (1478), Jana Tarłę (ok. 1488) i Jakuba z Łomży (1542)¹³. Prowincja bernardyńska, podobnie jak wszystkie franciszkańskie prowincje zakonne, była zobowiązana zasilać kustodię Ziemi Świętej personalnie i jałmużną. Należy zatem przypuszczać, że do Palestyny odbyło podróż o wiele więcej zakonników, niż podają przekazy źródłowe¹⁴.

Bernardyni popularyzowali również wiadomości na temat Ziemi Świętej. Jeden z nich, spowiednik w bazylice Grobu Świętego, Anzelm Jerozolimczyk, przebywał w Jerozolimie w latach 1507-1508. Jego dzieło *Terrae Sanctae et urbis Hierusalem descriptio*, wydane w 1512 roku w Krakowie, było pierwszym przewodnikiem po Ziemi Świętej polskiego autorstwa. Praca Anzelma została oparta na jego własnych doświadczeniach i istniejącej wówczas literaturze przedmiotu¹⁵.

Ruch pielgrzymkowy do Ziemi Świętej ożywiony w Polsce w XVI wieku, wywarł znaczny wpływ na rozkwit kultu Męki Pańskiej pośród rodzimego społeczeństwa, ubogacając go o nowe formy – kalwarie. Historia jednej z nich, Zebrzydowskiej, zwanej tak od nazwiska fundatora, sięga początku XVI wieku. Dziedzic Dąbrówki, dawny dworzanin starosty generalnego krakowskiego Mikołaja Zebrzydowskiego, Hieronim Strzała, około 1595 roku przygotowywał się do pielgrzymki do Ziemi Świętej. Mikołaj i jego żona Dorota z Herbutów postanowili wykorzystać nadarżającą

¹² S.A. Korwin, *Stosunki Polski z Ziemią Świętą*, s. 58-60, 149; J.S. Bystroń, *Polacy w Ziemi Świętej, Syrii i Egipcie, 1147-1914*, Kraków 1930, s. 1, 5-6, 42, 44.

¹³ Pełny zestaw biogramów braci mniejszych w jakikolwiek sposób związanych z Palestyną podał A.J. Szeinke, *Polscy Bracia Mniejsi w służbie Ziemi Świętej*, s. 45-207.

¹⁴ K. Kantak, *Bernardyni polscy, 1453-1572*, t. 1, Lwów 1933, s. 285-286; S.A. Korwin, *Stosunki Polski z Ziemią Świętą*, s. 63-64, 68-69; J.S. Bystroń, *Polacy w Ziemi Świętej*, s. 6, 8-9, 18, 46.

¹⁵ H.E. Wyczawski, *Anzelm*, w: *Słownik polskich pisarzy franciszkańskich*, red. H.E. Wyczawski, Warszawa 1981, s. 32; K. Buczek, *Anzelm*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 1, red. W. Konopczyński, Kraków 1935, s. 145.

się okazję i sprowadzić z Palestyny plan architektoniczny jerozolimskiej kaplicy Ukrzyżowania Chrystusa i wybudować podobną na górze Żarek w Beskidach. Hieronim Strzała, będąc w Jerozolimie (1596-1597), postarał się o gipsowe odlewy kaplic Ukrzyżowania i Grobu Pańskiego. Po powrocie do Polski podarował je Zebrzydowskiemu. Kamień węgielny pod budowę kaplicy Ukrzyżowania Chrystusa został położony 4 października 1600 roku. Był to jubileuszowy Rok Odkupienia ogłoszony przez papieża Klemensa VIII. W następnym roku nuncjusz apostolski w Polsce – biskup Klaudiusz Rangoni, w asyście biskupa krakowskiego Bernarda Maciejewskiego, konsekrował kaplicę, podnosząc ją do rangi kościoła. Nadał mu wezwanie Podwyższenia Krzyża¹⁶.

Wojewoda krakowski Mikołaj Zebrzydowski, pozostający w bliskich relacjach z bernardynami krakowskimi, zaproponował Zakonowi w 1602 roku fundację klasztoru przy nowo wybudowanym kościele Ukrzyżowania. Placówka była pomyślana jako filia klasztoru bernardynów na Stradomiu w Krakowie. Nowy klasztor miał być przeznaczony dla dwunastu zakonników starszych, chorych, ze względu na specyficzny mikroklimat Kalwarii, a także jako miejsce wypoczynkowe dla lektorów i kleryków krakowskiego studium teologii. Zebrzydowski planował w przyszłości osiąść w fundowanym przez siebie klasztorze „na dewocji”. Kapituła prowincjalna bernardynów obradująca w Radomiu w 1602 roku przyjęła proponowaną fundację. 1 grudnia 1602 roku Mikołaj Zebrzydowski wystawił dokument fundacyjny.

¹⁶ E. Świerczek, *Kalwaria jako polska Jerozolima*, w: *Kalwaria Zebrzydowska – Polska Jerozolima skarbem Kościoła i Narodu Polskiego*, red. Cz. Gniecki, Kalwaria Zebrzydowska 2002, s. 51; H.E. Wyczawski, *Kalwaria Zebrzydowska*, w: *Klasztory bernardyńskie w Polsce*, s. 113; W. Murawiec, *Kalwaria Zebrzydowska. Informator – przewodnik po zabytkach sztuki i architektury sakralnej*, Kalwaria Zebrzydowska 2001, s. 7, 8; J.K. Połaniecki, *Ozdoba Korony Polskiej po świętej Jerozolimie pierwsza święta Jerozolima Zebrzydowska [...] Kalwarią nazwana*, Kraków 1760, s. 1-2; APBK, rkps M-25, *Chronologia ordinis Fratrum Minorum de Observantia Provinciae Minoris Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae ex variis tam veterum manuscriptis Patrum nostrorum codicibus ac munimentis tam ex vetustissimis conventuum archiviis collecta et conscripta [...] anno Domini 1656 per patrem fratrem Thomam Digoń pro tunc [...] chronologum Provinciae, 1453-1656*, s. 129-131; rkps IV-a-1, *Historia Calvariae seu diligens et accurata descriptio situs, foundationis, privilegiorum devotissimi conventus Zebrzydovicensis S. Mariae Angelorum ad Calvariam cum omnibus ad illum spectantibus concessionibus, litteris apostolicis, confraternitatibus et miraculis [...] nec non rebus in eo notabiliter gestis collecta anno Domini 1613, 1600-1904*, s. 21, 25-26; rkps IV-h-5, Akta dotyczące administracji klasztoru bernardynów w Kalwarii Zebrzydowskiej, 1602-1849, s. 1, 5.

In nomine Domini amen.

Ad perpetuam rei memoriam omnibus per praesentes pateat et sit notum. Quod nos Nicolaus Zebrzydowski de Zebrzydowice, palatinus et generalis Cracoviensis, Sniatynensisque et caetera, capitaneus, ad excitandam in nobis, successoribusque nostris, memoriam amarissimae passionis Salvatoris nostri Iesu Christi, in cuius salvificis meritis, totam spem redemptionis nostrae, peccatorum nostrorum nobis conscii, collocamus: quo oculi corporis aciem mentis ad eius misteriorum assiduam contemplationem, et debitam deinceps gratitudinem invitent et flectant: in bonis nostris patrimonialibus Zebrzydowice, in quibus non infrequenter morari consuevimus ecclesiam sub titulo S. Crucis, ad normam sacellorum montis Calvariae, secto lapide per Dei gratiam iam aedificavimus, ad hanc capellam Sepulchri Dominici, ad idem Hierosolymitanum exemplar, secto lapide aedificare Deo volente cogitamus, et totum hunc montem, olim Zarek nuncupatum, cum sua silva iuxta limitum circumscriptionem, gloriae Dei imprimis, tum S. Francisco in patrimonium damus, dicamusque. Ad radicem vero eius montis, monasterium pro eiusdem ordinis religiosis aedificaturos nos promittimus et obligamus, adiuncta eidem ecclesia Apparitionis S. Michaelis Archangeli cuius protectioni totum hunc montem omniaque haec loca subicimus et commendamus.

Cum autem mentem nostram ea destinaret deliberatio, cui specialiter familiae religiosorum S. Francisci praedictae ecclesiae et sacella attribui deberent, communicato hac in re cum Reverendissimo Domino Episcopo loci ordinario, nostro consilio et autoritate ipsius ad haec omnia mediante, obtinimus a superioribus eiusdem ordinis, ut quandoquidem Hierosolymis religiosi Minorum de observantia nuncupati, ad sacrosancta illa operum redemptionis nostrae loca degant, et in cura, regimineque suo eadem obtineant: iidem ipsi fratres Minorum de observantia [has quoque a nobis]¹⁷ aedificandas ecclesias et sacella monasteriumque praedictum, universumque hunc locum in suam residentiam regimen, sacrorumque procuracionem susceperint. Quapropter nos praedictam ecclesiam sub titulo S. Crucis, capellamque Sepulchri Dominici, tum reliquas capellas aedificari iam ibidem designatas vel designandas necnon templum Apparitionis S. Michaelis una cum monasterio sicut praemittitur excitando totoque isto monte suis limitibus circumscripto, nec non cum omni earundem Ecclesiarum suppellectili, ornamentis, apparatus, candelis, quacumque materia nomine et valore censeantur a nobis donatis vel donandis eidem familiae S. Francisci Minorum de observantia applicamus, adicimus, resignamus, donamus, tradimus perpetuo et in aevum, omni meliori

¹⁷ Tekst nieczytelny, uzupełniony na podstawie: APBK, dokument pergaminowy, sygn. 39. Potwierdzenie dokumentu fundacyjnego Mikołaja Zebrzydowskiego przez Zygmunta III Wazę, króla Polski, wydane w Krakowie, 28 czerwca 1603.

iure, forma et stillo. Et ad robur omnium litteras speciales, tam Reverendissimi Domini loci ordinarii, quam Serenissimi Regis nostri, tum Sanctissimi Domini nostri Papae, hanc nostram donationem confirmantes obtineri curabimus. In quorum omnium fidem, praesentes manu nostra subscripsimus et sigillum appendi fecimus.

Datum in arce Cracoviensi Calendis Decembris Anno Domini M.D.C. secundo [1602]. Praesentibus venerabilibus et religiosis patribus: fratre Hieronymo Przybinski, Ordinis eiusdem S. Francisci Minorum de observantia, in Regno hoc provinciali ministro; fratre Bonaventura, conventus Cracoviensis custode; fratre Mariano Postękalski, eiusdem ordinis professo; nec non reverendis dominis: Nicolao Tharanowski, Cracoviensi, Alberto Ziemeczki Tarnoviensi praeposito et Cracoviensibus canonicis; Thoma Buczki, iuris utriusque doctor, custode ecclesiae collegiatae S. Michaelis in arce Cracoviensi; a litteris nostro, tum generosis et nobilibus, officialibus et familiaribus nostris: Stanislawo Rogozinski a Rogozno, tribuno Siradiensi, burgrabio arcis Cracoviensis et vicecapitaneo nostro Cracoviensi; Andrea Staszkowski vicepalatino Cracoviensi nostro; Laurentio Domanowski arcis Cracoviensis burgrabio; Ioanne Piotraszewski Sacrae Regis Maiestatis secretario et iudice nostro causarum fori Hebraici; Christophoro Piskorski eiusdem fori notario; Petro Konopinski, oekonomo domus nostrae; Andrea Giczek secretario; Ioanne Wiernek magistro stabuli nostri; Petro Olszowski thesaurario; Stephano Marcinowski, Augustino Lawski, Nicolao Kuczkowski, Petro Thyniecki, Nicolao Rosciszowski, Sewerino Brzuchinski, Nicolao Maciejowski, caeterisque familiaribus nostris ad praemissa testibus¹⁸.

¹⁸ APBK, fotokopia dokumentu, sygn. 37. 1 grudnia 1602, w Krakowie. Mikołaj Zebrzydowski, wojewoda i generalny starosta krakowski, dla uczczenia Męki Pańskiej oddaje za radą biskupa krakowskiego zbudowany na górze Żarek w dobrach dziedzicznych Zebrzydowiczach kościół św. Krzyża, kaplicę Grobu Pańskiego, kościół św. Michała i całą górę Żarek Zakonowi Braci Mniejszych oraz zobowiązuje się wybudować inne kaplice na wzór kalwarii jerozolimskiej u podnóża góry Żarek i klasztor dla bernardynów. Dokument napisany w języku łacińskim, z podpisem Zebrzydowskiego. Zaginiony oryginał cytowany ostatnio w: H.E. Wyczawski, *Dzieje Kalwarii Zebrzydowskiej*, Kraków 1947.

Tekst dokumentu w wolnym tłumaczeniu Kazimierza Żuchowskiego OFM:

W imię Pańskie amen.

Na wieczną rzeczcy pamiątkę przez niniejszy dokument wszystkim niech będzie jawne i znane, że my, Mikołaj Zebrzydowski z Zebrzydowic, wojewoda i generalny starosta krakowski, śniatyński itd., dzięki łasce Bożej wybudowaliśmy w dobrach naszych dziedzicznych, w Zebrzydowiczach, gdzie nierzadko mieliśmy zwyczaj przebywać, kościół z kamienia łamanego pod wezwaniem Świętego Krzyża, na wzór kaplic na Górze Kalwarii. [Uczyniliśmy to] dla rozbudzenia w nas i w naszych następcach pamięci o gorzkiej męce Zbawiciela naszego Jezusa Chrystusa, w którego zbawczych zasługach pokładamy całą nadzieję naszego odkupienia, i świadomi naszych własnych grzechów, [pragnąc], by oczy ciała skłaniały rozum

Na mocy powyższego dokumentu Zebrzydowski oddał w posiadanie Zakonu kościół Ukrzyżowania, zobowiązał się wznieść klasztor, założyć

do nieustannej kontemplacji Jego tajemnic i wzywały do należynej wdzięczności. Obok tego kościoła, jeśli Bóg pozwoli, zamierzamy wybudować, również na wzór jerozolimski, z kamienia łamanego kaplicę Grobu Pańskiego. Całą tę górę, która dawniej nosiła nazwę Żarek, z jej lasem, według wyznaczonych granic, poświęcamy przede wszystkim na chwałę Bogu i dajemy w dziedzictwo św. Franciszkowi. Przyrzekamy i zobowiązujemy się do wybudowania u podnóża tej góry klasztoru dla braci tego zakonu i złączonego z nim kościoła Ukazania się św. Michała Archanioła. Całą górę Żarek i wszystkie wspomniane miejsca poddajemy pod opiekę św. Michała i jemu je powierzamy.

Kiedy rozważaliśmy, której rodzinie zakonu św. Franciszka należy powierzyć szczególną troskę o wspomniane kościółki i kaplice, porozumieliliśmy się w tej sprawie z Przewielebnym Księdzem Biskupem ordynariuszem miejsca. Dzięki naszemu planowi i jego autorytetowi uzgodniliśmy z przełożonymi zakonu bernardynów, że skoro w Jerozolimie, przy sławnych miejscach dzieł naszego odkupienia, żyją zakonnicy nazywani braćmi mniejszymi obserwantami, troszczą się o nie i zarządzają nimi, to ci sami bracia mniejsi obserwanci przyjmą także zarząd nad całym tym miejscem i wybudowanymi przez nas w przyszłości kościołami i kaplicami oraz wspomnianym klasztorem. Oni także zatroszczą się o sprawowanie świętych obrzędów.

Dlatego my wspomniani kościół pod wezwaniem św. Krzyża, kaplicę Grobu Pańskiego i pozostałe kaplice, które już tam zostały wyznaczone lub będą wyznaczone do budowania, a wreszcie kościół Ukazania się św. Michała razem z klasztorem, który też, jak wcześniej powiedziano, będzie budowany z całą górą Żarek w opisanych granicach, wreszcie z kompletem naczyń liturgicznych dla tych kościołów, z obrazami i figurami, meblami, kosztownościami, z jakiegokolwiek są materiału i jakiegokolwiek wartości, prawną mocą niniejszego aktu dajemy, ofiarujemy, zrzekamy się, przeznaczamy i przekazujemy tej właśnie rodzinie św. Franciszka braci mniejszych obserwantów na zawsze i na wieki.

Do nadania większej ważności sprawom, o których tu mowa, postaramy się uzyskać specjalne pismo potwierdzające tę naszą darowiznę, tak od Przewielebnego Księdza Ordynariusza miejsca, jak od Miłościwie Panującego nam Króla i od Jego Świątobliwości naszego Papieża. Na potwierdzenie tego wszyscy obecni podpisaliśmy własnoręcznie dokument i polecieliśmy zawiesić pieczęć.

Dano na zamku krakowskim pierwszego grudnia Roku Pańskiego 1602.

W akcie nadania udział wzięli: wielelni i czcigodni ojcowie: brat Hieronim Przybiński – prowincjał w Zakonie św. Franciszka Braci Mniejszych obserwantów w tym królestwie; brat Bonawentura, kustosz klasztoru krakowskiego, brat Marian Postękałski, profes tego zakonu, wreszcie wielelni księża: Mikołaj Taranowski, prepozyt krakowski i Albert Ziemęcki, prepozyt tarnowski, krakowscy kanonicy, Tomasz Bucki, doktor obojga praw, kustosz kościoła kolegiackiego św. Michała na zamku krakowskim, a z naszej strony szlachetnie urodzeni i znakomici nasi urzędnicy i krewni: Stanisław Rogoziński z Rogoźna, wojski sieradzki, burgrabia zamku krakowskiego i nasz podstarości krakowski, Andrzej Staszkowski, nasz wicewojewoda krakowski, Laurenty Domaniowski, burgrabia zamku krakowskiego, Jan Piotraszewski, sekretarz królewskiego majestatu i sędzia naszego sądu dla Żydów,

kalwarię i przekazać bernardynom na własność obszar gruntu zajęty pod projektowane kaplice. Dokument fundacyjny potwierdził osobnym transkryptem biskup krakowski Bernard Maciejowski (21 maja 1603) oraz król Zygmunt III Waza (28 czerwca 1603). W 1604 roku nową fundację objęli bernardyni Jan Poniatowski jako pierwszy przełożony klasztoru i Filip Łącki¹⁹.

2 sierpnia 1603 roku biskup Klaudiusz Rangoni dokonał poświęcenia kamienia węgielnego pod budowę klasztoru i przylegającego doń kościoła. Do końca 1603 roku Zebrzydowski zgromadził potrzebne do budowy materiały i fundusze. Opracowanie planu architektonicznego budowli zlecił włoskiemu jezuitcie Janowi Bernardoniemu. Po nim architektem kościoła i klasztoru oraz nadzorcą budowy został Flamand z Antwerpii Paweł Baudarth. Budowa trwała od 1604 do 1608 roku. 4 października 1609 roku kościół klasztorny konsekrowali biskup krakowski Piotr Tylicki, biskup łucki Paweł Wołucki i biskup sufragan krakowski Paweł Dąbski. Biskup Tylicki nadał świątyni wezwanie Matki Bożej Anielskiej. W dokumencie konsekracji określił ją jako „patrimonium Sancti Francisci”.

Krzysztof Piskorski, notariusz tego sądu, Piotr Konopiński, ekonom naszego domu, Andrzej Giczek, sekretarz, Jan Wiernek, koniuszy, Piotr Olszowski, skarbnik, Stefan Marcinowski, Augustyn Lawski, Mikołaj Kuczkowski, Piotr Tyniecki, Mikołaj Rościszowski, Seweryn Brzuchniński, Mikołaj Maciejowski i inni nasi krewni, świadkowie omawianych spraw.

Mikołaj Zebrzydowski
wojewoda i generalny starosta krakowski
(podpis własnoręczny)

Por. A.K. Sitnik, K. Żuchowski, *Sanktuarium w Kalwarii Zebrzydowskiej (1602-2002) w świetle wybranych dokumentów*, „Studia Franciszkańskie” 12 (2002), s. 675-683.

¹⁹ Cz. Gniecki, *Bernardyni – opiekunowie polskiej Jerozolimy*, w: *Kalwaria Zebrzydowska – Polska Jerozolima skarbem Kościoła i Narodu Polskiego*, red. Cz. Gniecki, Kalwaria Zebrzydowska 2002, s. 74; H.E. Wyczawski, *Kalwaria Zebrzydowska*, w: *Klasztory bernardyńskie w Polsce*, s. 114; W. Murawiec, *Kalwaria Zebrzydowska*, s. 10; F. Dzielowski, *Kalwaria albo Nowe Jeruzalem na polach Zebrzydowskich zasadzone*, Kazimierz przy Krakowie 1669, s. 84; APBK, fotokopia dokumentu pergaminowego, sygn. 37; dokument pergaminowy, sygn. 38. Potwierdzenie dokumentu fundacyjnego Mikołaja Zebrzydowskiego przez Bernarda Maciejowskiego, biskupa krakowskiego, wydane w Krakowie, 21 maja 1603; dokument pergaminowy, sygn. 39; rkps IV-a-1, *Historia Calvariae*, s. 27-30, 49-51; rkps IV-a-4, *Linea geometrica campos, sylvas nemoraque ad conventum Calvariensem pertinentia juxta debitam ponderationem suam apprime indicans seu folium collateralia et limites Viarum Christi et Beatissimae totiusque Calvariensis Loci jure officioseque per documenta authentica clarissime demonstrans*, 1592-1642, s. 52-54, 55-61; rkps IV-j-1, Akta różne klasztoru bernardynów w Kalwarii Zebrzydowskiej, 1593-1906, s. 71-74, 81-98.

Petrus Tylicki

Dei gratia episcopus Cracoviensis dux Severiensis etc.

Quod Apostolicis praeceptis facere praecipimur, ut assidue, in peragendis Divinae Maiestati gratiis versemur: id tanto fidentius explendum nobis est, dum Rex ipse sempiternae gloriae ad cultum suum propagandum, fidelium pietatem augendam, patrociniisque et suffragia multiplicanda, novum aliquod beneficium nobis impartitur, ac quasi signum quoddam effert, ad quod populus divinae gratiae praesidia humiliter impleret. Proinde cum singulari caelestis providentiae afflatu nuper Illustrissimus Dominus Nicolaus Zebrzydowski de Zebrzydowice pallatinus et generalis capitaneus Cracoviensis in fundo Zebrzydowicensi (facta dimensione viarum captivitatis et Passionis Domini, ac capellis, in locis, impii Praetorii, Crucis, et Sepulchri Domini, ad imitationem Calvariae Hierosolymitanae erectis) permotus frequenti devotione populi, etiam e remotis partibus confluentis, nec non indulgentiis liberaliter a Sancta Sede Apostolica magno cum emolumento Christi fidelium, concessis, etiam monasterium cum ecclesia pro fovenda hac sanctissima in piorum cordibus Salvatoris passione excitasset. Recognoscentes peculiare beneficium populo, qui nostra episcopali praefectura continetur hac ratione divinitus praestitum, gratiis Deo omnipotenti per solutis, quod dispensandis misericordiae suae thesauris, sacrum hoc domicilium Herois praenominati liberalitate erexerit, nostrum episcopale ministerium, consecrationi eiusdem impendimus eiusque ministerii testimonium litteris hisce compraeensum in eiusdem ecclesiae archino ad omnem posteritatem consignamus, cunctisque ad quorum id scientiam pertinuerit, notum facimus, ipsam nos die S. Francisci, quae tunc in diem dominicum inciderat anno salutis millesimo sexcentesimo nono [1609], consecrasset, patronamque eius sanctam Mariam Angelorum seu portiunculae appellasse. Eademque opera, tria altaria, maius videlicet, quod tam a choro, quam a corpore ecclesiae distinctim parte ex utraque Sanctis Sacrificiis solvendis est accommodatum et duo alia, ad eius utrumque latus sita consecravimus, et maius quidem titulo beatissimae Mariae Virginis eiusdem imagine argento elaborata atque a Sancto Domino Nostro Sixto V consecrata [...] insignivimus. Quod ad dextrum latus maioris altaris consistit patrocinio S. Annae resignavimus; ad sinistrum latus consistentis tutelarem S. Franciscum nominavimus. Anniversariam vero diem dedicationis eiusdem ecclesiae perpetuo fore destinamus diem dominicum, festum S. Francisci immediate subsequentem. Cuius consecrationis annua memoria ut postera aetate magis a populo frequentetur, omnibus qui eidem solennitati a primis vespere ad secundas interfuerint, peccatisque per paenitentiae sacramentum expiati fuerint, et sacrosancta Eucharistia se refecerint, quadraginta dies indulgentiarum Dei omnipotentis autoritate ac Sanctae Sedis Apostolicae praescripto largimur.

Cum vero res quae in sortem Domini venerunt, nulli unquam profano usui servire fas sit: templum hoc nostro ministerio dedicatum, una cum monasterio et capellis passionis et Sepulchri Domini memoriam recensentibus tam extructis quam extruendis areisque illi annexis patrimonio, et immunitati ecclesiae adscribimus.

Porro ne ullo unquam temporum decursu divinas laudes in eadem ecclesia intermittere contingat ex formula canonicarum sanctionum requisivimus a praenominato Illustrissimo Domino Nicolao Zebrzydowski pallatino Cracoviensi quam dotem eidem ecclesiae addicat: illo respondente Ordini Minorum S. Francisci de Observantia templum hoc et monasterium, capellasque ac areas, quindecim maioribus et centum quinquaginta minoribus ad instar rosarii signis, seu scopulis circum scriptas se addixisse atque nunc addicere dotem vero ecclesiae ipsummet S. Francisci patrimonium iuxta Sanctae Sedis Apostolicae sanctiones fore. Rursum idem Illustrissimus Dominus pallatinus Cracoviensis in continenti nos appellavit, ut ecclesiam eandem cum monasterio et capellis iam erectis et favente Domino erigendis nec non imaginem praefatam argenteam iam perpetuis temporibus loco huic per ipsummet Illustrissimum Dominum Pallatinum assignatam et donatam, vasaque et vestes sacras praedicto Ordini in actualem possessionem ordinaria nostra autoritate traderemus. Quod institutum suum ab insigni erga Deum omnipotentem pietate profectum explere volentes Reverendum et religiosum fratrem Bonaventuram Posnaniensem commissarium generalem ordinis eiusdem in provincia Polona ac ministrum provincialem accivimus, ab eoque requisivimus, ut novam hanc coloniam Divo Francisco sacram, ordinis sui nomine suscipiat, ac quod praeclara dexteritate in aliis provinciae huius locis atque adeo orbe universo suus ordo facit hic quoque propagandae Dei gloriae dispensandisque Sacrosanctae Catholicae Romanae Religionis mysteris omni temporum sub sequentium decursu incumbat.

Quam traditionem ecclesiae et monasterii per nos factam, humili oratione praedictus Reverendus Pater Bonaventura commissarius et provincialis excepit, inque numerum ordinis sui monasteriorum ecclesiam hanc et monasterium recepit, modo et ratione quae ordini suo ecclesiae legibus Summorumque Pontificum decretis, est praescripta.

Quae omnia ita ut praemisum est perfecta qui praesentes adfuerunt multiplicibus votis et benedictionibus sunt prosecuti. Nos itidem Illustrissimo Domino Palatino Cracoviensi pro piis hisce operibus ad gloriam Dei promovendam susceptis affluentem in hac vita faelicitatem optantes eum praecamur qui caelesti sua providentia, ad laudabilia opera haec excitanda eundem Illustrissimum Dominum Palatinum Cracoviensem praevenit et ad illa consumanda gratiae suae praesidiis adiuvit, idem post huius vitae decursum ei se in praemium aeternum largiatur.

Hoc vero consecrationis ecclesiae et in potestatem Ordinis Sancti Francisci Minorum de Observantia traditionis testimonium nostrum manu nostra subscriptum et sigillo signatum in archino eiusdem ecclesiae deponimus.

Actum in monasterio et ecclesia sancti Francisci de Observantia ad villam Zebrzydowice ipso die sancti Francisci anno Domini millesimo sexcentesimo nono [1609]. Praesentibus Reverendissimis Dominis. Paulo Wolucki Luceorienti. Paulo Dembski Laodicensi episcopis. Suffraganeo et officiali generali cracoviensi. Reverendis Dominis, Nicolao Taranowski, Joanne Frydrychowski ecclesiae nostrae cathedralis cracoviensis canonicis. Petro Skidzinski archidiacono Zawichostensi, Nicolao Kislicio decano zamoscensi, Reverendis et religiosis Patribus Martino Smiglecki, Martino Lascio e Societate Jesu. Mariano Postękański, Hieronimo Przybinski, Christoforo Campo, Ordinis Sancti Francisci de Observantia, ac Illustribus et Magnificis Dominis Joanne Zebrzydowski de Zebrzydowice palatinide cracoviensi capitaneo Lanckoronensi, Samuele Dembiński, Stanisłao Rogoziński succamerario Siradiensi vicecapitano cracoviensi et aliis compluribus circa praemissa praesentibus.

Petrus episcopus Cracoviensis
manu propria²⁰

²⁰ APBK, dokument pergaminowy, sygn. 44. 4 października 1609, w Kalwarii Zebrzydowskiej. Piotr Tylicki, biskup krakowski, stwierdzając, że Mikołaj Zebrzydowski dla uczczenia Męki Pańskiej wybudował kaplice na wzór kalwarii w Jerozolimie na gruntach wsi Zebrzydowice, przeprowadza konsekrację kościoła, który wraz z klasztorem oddaje Zakonowi Braci Mniejszych św. Franciszka.

Tekst dokumentu w wolnym tłumaczeniu Kazimierza Żuchowskiego OFM:

Piotr Tylicki

Z łaski Bożej biskup krakowski, książę siewierski itd.

To, do czego zobowiązują nas polecenia apostołskie, mianowicie, abyśmy nieustannie składali dziękczynienie Majestatowi Bożemu: mamy tym odważniej wypełniać, kiedy sam Król wiecznej chwały udziela nam jakiegoś nowego dobrodziejstwa i ukazuje jakiś cudowny znak, aby przy nim lud błagał z pokorą o pomoc łaski Bożej w szczeniu Jego czci, pogłębianiu pobożności wiernych i pomnażaniu pośrednictwa i wstawiennictwa. Stąd niedawno, za szczególnym natchnieniem Opatrzności Bożej, Jaśnie Wielmożny Pan Mikołaj Zebrzydowski z Zebrzydowic, wojewoda i generalny starosta krakowski, poruszony obecnością rzesz pobożnego ludu napływającego także z dalekich stron i hojnym udzieleniem odpustów dla pożytku wiernych przez Stolicę Apostolską, wystawił w swoich dobrach w Zebrzydowicach klasztor z kościołem dla rozwijania kultu świętej Męki Zbawiciela w sercach wiernych. Stało się to po wymierzeniu dróg Pojmania i Męki Pańskiej i po wzniesieniu, na wzór kalwarii jerozolimskiej, kaplic w wyznaczonych miejscach: pałacu niegodziwego Piłata, Krzyża Świętego i Grobu Pańskiego.

W uznaniu szczególnego dobrodziejstwa, tak cudownie wyświadczonego ludowi zamieszkującemu naszą prefekturę biskupią, złożyliśmy dziękczynienie Bogu wszechmogącemu za to, że dzięki hojności wspomnianego męża wznosił ten święty przybytek dla

Z powodu wzrastającej liczby pątników niewielkich rozmiarów kościoł (pierwotnie prezbiterium dzisiejszej bazyliki) ulegał licznym przebudowom już od 1610 roku²¹.

rozdzielania skarbów swojego miłosierdzia. Teraz dołączamy naszą posługę biskupią i poświęcamy go, a poświadczenie tego aktu, zawarte w niniejszym piśmie, składamy dla potomności w archiwum tego kościoła. Wszystkim, których będzie to interesowało, przekazujemy wiadomość, że poświęciliśmy wspomniany kościół w dzień św. Franciszka, który w roku zbawienia 1609 wypadł w niedzielę i nadaliśmy mu wezwanie Matki Boskiej Anielskiej z Porcjunkuli. W tym właśnie miejscu konsekrowaliśmy trzy ołtarze, mianowicie ołtarz główny, tak usytuowany, że zarówno od strony chóru zakonnego, jak i od nawy kościoła można było oddzielnie po obu stronach sprawować Świętą Ofiarę, oraz dwa inne ołtarze, po lewej i prawej stronie ołtarza głównego. Oczywiście, ołtarzowi głównemu nadaliśmy zaszczytny tytuł Najświętszej Maryi Panny i ozdobiliśmy go Jej wizerunkiem wyrzeźbionym w srebrze i poświęconym przez papieża Sykstusa V. Ołtarz, który znajduje się po prawej stronie głównego ołtarza, oddaliśmy w opiekę św. Annie. Ołtarzowi znajdującemu się po lewej stronie nadaliśmy jako patrona św. Franciszka z Asyżu. Postanawiamy, że rocznica poświęcenia tego kościoła będzie zawsze obchodzona w najbliższą niedzielę po święcie św. Franciszka. Na coroczne obchody poświęcenia kościoła, pragnąc, by lud w tym dniu licznie się gromadził, udzielamy mocą wszechmogącego Boga i zgodnie z prawem Stolicy Apostolskiej czterdziestu dni odpustu wszystkim, którzy wezmą udział w tej uroczystości od pierwszych niesporów do drugich, zadośćuczynią za grzechy w sakramencie pokuty i przyjmą Komunię św.

A ponieważ nie godzi się, by to, co stało się własnością Pana, służyło do jakiegokolwiek świeckiego użytku, kościół ten naszą posługą poświęcony, razem z klasztorem i kaplicami Męki i Grobu Pańskiego, które już zbudowano, jak i z tymi, które zostaną zbudowane, i z przyległymi do nich placami wpisujemy do patrymonium i dóbr nienaruszalnych kościoła.

Dalej, aby z upływem czasu nie przydarzyło się kiedyś przerwanie kultu Bożego w tym kościele, zapytaliśmy Jaśnie Wielmożnego Pana Mikołaja Zebrzydowskiego, wojewodę krakowskiego, jakie uposażenie, potwierdzone przez prawo, daje temu kościołowi. On odpowiedział, że Zakonowi św. Franciszka Braci Mniejszych obserwantów podarował ten kościół i klasztor oraz kaplice i place, które zostały oznaczone na wzór różańca przez 15 większych i 150 mniejszych znaków, czyli kopców, a ponadto obecnie oświadczą, że uposażeniem dla kościoła będzie nadane wcześniej patrymonium św. Franciszka zgodnie z prawem Stolicy Apostolskiej.

Wkrótce Jaśnie Wielmożny Pan wojewoda krakowski osobiście wezwał nas, abyśmy naszą zwyczajną władzą przekazali wspomnianemu zakonowi do aktualnego używania wspomniany kościół z klasztorem i wybudowanymi kaplicami, a także z tymi, które za łaską Bożą zostaną jeszcze wzniesione. Mielśmy przekazać także srebrny wizerunek, podarowany na zawsze temu kościołowi przez Jaśnie Wielmożnego Pana wojewodę, oraz naczynia i szaty liturgiczne. Pragnąc wypełnić to jego postanowienie wynikające z niezwyklej miłości do Boga wszechmogącego, wezwaliśmy czcigodnego i bogobojnego brata Bonawenturę z Poznania, komisarza generalnego tego zakonu w polskiej prowincji oraz jej ministra prowincjalnego, i prósiliśmy go, by w imieniu swojego zakonu przyjął tę nową placówkę,

Mikołaj Zebrzydowski pod wpływem opowiadań Hieronima Strzaly i bernardynów krakowskich postanowił zbudować kolejne kaplice dla uczczenia Męki Pańskiej. Sporządzenie planów architektonicznych

poświęconą św. Franciszkowi. Chodzi o to, by jego zakon działał tutaj dla szerzenia chwały Bożej i głoszenia nauki świętego Kościoła rzymsko-katolickiego w następnych okresach dziejów tak skutecznie, jak działa, dzięki swojej prostocie i gorliwości w różnych klasztorach tej prowincji i na świecie.

To przekazanie kościoła i klasztoru, przez nas dokonane, wspomniany czcigodny ojciec Bonawentura, jako komisarz i prowincjał, przyjął w pokornym przemówieniu i włączył do liczby klasztorów swojego zakonu w sposób zgodny z prawem swojego zakonu, z prawami Kościoła i zarządzeniami papieży.

Wszystko dokonało się tak, jak wcześniej powiedzieliśmy. Obecni wzięli udział w różnych życzeniach i wyrażaniu uznania. My także wdzięczni Jaśnie Wielmożnemu Panu wojewodzie krakowskiemu za pobożne dzieła podjęte dla szerzenia chwały Bożej życzymy mu wiele szczęścia w tym życiu i wzywamy Tego, który swą Boską opieką inspirował Najjaśniejszego Pana wojewodę krakowskiego do wznoszenia tych chwalebnych dzieł i mocą swojej łaski wspierał przy ich budowaniu, by po ukończeniu jego życia był dla niego wieczną nagrodą.

To świadectwo poświęcenia przez nas kościoła i przekazania go pod władzę Zakonu Świętego Franciszka Braci Mniejszych obserwantów podpisane własnoręcznie i opatrzone pieczęcią składamy w zbiorze dokumentów tego kościoła.

Działo się to w obserwanckim klasztorze i kościele św. Franciszka, w pobliżu wsi Zebrzydowice, w sam dzień św. Franciszka w Roku Pańskim 1609 w obecności przewielebnych księży biskupów: Pawła Wołuckiego z Łucka, Pawła Dąbskiego, biskupa Laodicej, krakowskiego sufragana i oficjała generalnego; w obecności wielebnych księży: Mikołaja Taranowskiego i Jana Frydrychowskiego, kanoników naszego krakowskiego kościoła katedralnego, Piotra Skidzińskiego, archidiacona zawichojskiego, Mikołaja Kislicio, dziekana zamojskiego, jak również w obecności wielebnych ojców: Marcina Śmigleckiego, Marcina Lascio z Towarzystwa Jezusowego, Mariana Postękałskiego, Hieronima Przybińskiego, Krzysztofa Campo z zakonu św. Franciszka, obserwantów; oraz w obecności wielmożnych panów: Jana Zebrzydowskiego z Zebrzydowic, syna wojewody krakowskiego i starosty lancorońskiego, Samuela Dembińskiego, Stanisława Rogozińskiego, podkomorzego sieradzkiego, wicestarosty krakowskiego, i wielu innych.

Piotr biskup krakowski
(podpis własnoręczny)

Por. A.K. Sitnik, K. Żuchowski, *Sanktuarium w Kalwarii Zebrzydowskiej (1602-2002) w świetle wybranych dokumentów*, s. 683-691.

²¹ H.E. Wyczawski, *Kalwaria Zebrzydowska. Historia klasztoru bernardynów i kalwaryjskich Drózek*, wyd. II, uzup. M. Rudyk, Kalwaria Zebrzydowska 2006, s. 104 nn; R.A. Gajczak, *Tryptyk kalwaryjski*, Kalwaria Zebrzydowska 1990, s. 59-67; K. Kantak, *Bernardyni polscy, 1573-1932*, t. 2, Lwów 1933, s. 8; F. Dzielowski, *Kalwaria*, s. 85-91; APBK, rkps IV-a-1, *Historia Calvariae*, s. 31-35, 68, 149-150, 155; rkps IV-a-4, *Linea geometrica*, s. 54-55, 64-66; rkps IV-j-1, Akta, s. 157, 163, 189-194.

powierzył Pawłowi Baudarthrowi w 1604 roku. Kalwaria miała się składać z kompleksu kaplic drogi pojmania: od modlitwy Chrystusa w Ogrójcu do pierwszego przesłuchania u Piłata, kompleksu budowli drogi krzyżowej: od wyroku Piłata do złożenia Chrystusa w Grobie, i kompleksu kaplic drózek Matki Bożej. Była to pierwsza w Europie imitacja jerozolimskiej Via Crucis o pełnej liczbie stacji (14). Teren przeznaczony przez Zebrzydowskiego pod budowę kaplic rozciągał się na południe od linii przeprowadzonej od klasztoru po górę Żarek aż do podnóża Góry Lanckorońskiej naprzeciw wzniesionego na niej zamku. Plan rozmieszczenia kaplic wykonali na podstawie dzieł Adrichomiusa *Jerusalem sicuti tempore Christi floruit et suburbanorum eius brevis descriptio* oraz *Theatrum Terrae Sanctae et biblicarum historiarum cum tabulis geographicis* matematyk ks. Feliks Żebrowski i włoski franciszkanin, komisarz Ziemi Świętej Jan Chryzostom a Capranica²². Zebrzydowski do swojej śmierci w 1620 roku wznosił siedemnaście kaplic, w tym trzynaście z drózek Pana Jezusa, dwie z drózek Matki Bożej i dwie spoza kompleksu drózkowego²³. Ostatnią

²² APBK, dokument pergaminowy, sygn. 41. 1 września 1604, w Lanckoronie. Mikołaj Zebrzydowski, wojewoda i starosta generał krakowski, oznacza granice gruntów góry Kalwarii, zwanej pospolicie Żar, 15 większymi i 150 mniejszymi kopcami i kamiennymi znakami w dobrach Zebrzydowice na użytek klasztoru góry Kalwarii w Zebrzydowicach Zakonu Braci Mniejszych bernardynów; dokument pergaminowy, sygn. 47. 13 marca 1611, w Krakowie. Piotr Tylicki, biskup krakowski, powtarza i zatwierdza dokument: 13 marca 1611, w Krakowie. Mikołaj Zebrzydowski, wojewoda i generał krakowski na gruntach posiadłości Zebrzydowice i jej części zwanej Brody dla uczczenia Męki Pańskiej funduje kościół, klasztor, różne kaplice na wzór kalwarii w Jerozolimie i jeszcze, o ile mu życie pozwoli, dobuduje wiele kaplic dla Zakonu Braci Mniejszych bernardynów, a jako obrońców i patronów fundacji wyznacza biskupów krakowskich; rkps IV-a-1, *Historia Calvariae*, s. 7-51.

²³ J. Witaliński, E. Obruśnik, *Polska Jerozolima Kalwaria Zebrzydowska*, Kalwaria Zebrzydowska 2000, s. 45-46; S. Podworski, *Krótką historia kościoła Grobu Matki Bożej wystawionego w r. 1611-1911 w Kalwarii Zebrzydowskiej*, Bytom 1911, s. 5-14; J.K. Połaniecki, *Ozdoba Korony Polskiej po świętej Jerozolimie pierwsza święta Jerozolima Zebrzydowska*, s. 6-8; Mikołaj ze Skalbimierza, *Kalwaria albo krótka historia o fundacji miejsca i Ojców Bernardynów [...] na gruncie Zebrzydowskim*, Kraków 1632, s. 51; APBK, dokument pergaminowy, sygn. 50. 8 października 1612, w Krakowie. Piotr Tylicki, biskup krakowski, stwierdza, że Mikołaj Zebrzydowski, wojewoda i generał krakowski, uzyskał od papieża Pawła V odpusty dyplomami z roku 1611 i 1612 dla wiernych odwiedzających kaplice poświęcone Męce Pańskiej, i dla bractwa św. Michała w kościele w Zebrzydowicach oraz poleca je ogłosić w kościele w Zebrzydowicach; dokument pergaminowy, sygn. 61. 7, 8 i 9 września 1642, w Krakowie. Tomasz Oborski, biskup laodycejski, sufragan i administrator *sede vacante* krakowski, potwierdza, że 7 września konsekrował kościół Grobu

budowlą Mikołaja była Pustelnia Pięciu Braci Polaków i św. Marii Magdaleny. Fundator zamierzał w niej osiąść i oddać się życiu pustelniczemu²⁴. Kontynuatorami jego dzieła byli syn Jan i wnuk Michał Zebrzydowski²⁵.

Niektórzy z historyków miasta sugerowali, jakoby spowiednik za pokutę nakazał Zebrzydowskiemu po zakończeniu rokoshu zbudować Kalwarię. Faktem jest, że na dobrej opinii Mikołaja zaciążył jego udział w rokoshu, nazwanym rokoshem Zebrzydowskiego, przeciw królowi Zygmunutowi III Wazie. Powstaniec, będąc pod wpływem polityki kanclerza i hetmana wielkiego Jana Zamojskiego (zm. 1605), był niechętny królowi. Zamojski stanął na czele opozycji przeciw królowi przed mającym odbyć się sejmem w 1605 roku. Ponieważ niebawem zmarł, jego miejsce zajął Zebrzydowski, magnat cieszący się wśród szlachty dużą popularnością²⁶. Hipotezę budowy Kalwarii za pokutę obalił kronikarz klasztoru kalwaryjskiego Boguski, stwierdzając, że Zebrzydowski rozpoczął budowę Kalwarii cztery lata przed zbrojnym powstaniem²⁷.

Począwszy od 1608 roku, Zebrzydowski usunął się z czynnego życia politycznego. W urzędzie grodzkim w Krakowie wypełniał jedynie swoje obowiązki, a resztę czasu spędzał w zamku w Lanckoronie. W 1610 roku po śmierci żony Doroty coraz częściej przebywał w klasztorze kalwaryjskim. Miał tam do posługi chłopca oraz Kozaków do przekazywania korespondencji. Używał czarnego stroju, w podróż jeździł wozem klasztornym, zawsze ustępując pierwsze miejsce kapłanowi. Dzielił się posiłkami z pielgrzymami kalwaryjskimi i zakonnikami. Ubogich wspomagał jałmużną. Przed rozpoczęciem budowy kolejnych kaplic pościł, spowiadał

Matki Bożej w Kalwarii i 5 ołtarzy w części dolnej kościoła, zaś 8 września 3 ołtarze w górnym kościele, wreszcie 9 września poświęcił ołtarze św. Michała i św. Krzyża w kościele klasztornej Matki Bożej Anielskiej i konsekrował kaplicę Grobu Pana Jezusa oraz włożył relikwie świętych, których wymienia; rkps IV-a-1, *Historia Calvariae*, s. 57, 61-63, 79-83, 125-127, 150-151; rkps IV-a-4, *Linea geometrica*, s. 73-74; rkps IV-h-5, Akta, s. 5-6; rkps IV-j-1, Akta, s. 161-162, 165-166.

²⁴ Cz. Gniecki, *Kult Pięciu Braci Męczenników w Prowincji OO. Bernardynów w XVI i XVII wieku oraz powstanie kaplicy pod ich wezwaniem w Kalwarii Zebrzydowskiej*, „Studia Franciszkańskie” 26 (2016), s. 154-156.

²⁵ A.K. Sitnik, *Geneza sanktuarium pasyjno-maryjnego w Kalwarii Zebrzydowskiej*, w: *Kalwaria Zebrzydowska – Polska Jerozolima skarbem Kościoła i Narodu Polskiego*, red. Cz. Gniecki, Kalwaria Zebrzydowska 2002, s. 39-40.

²⁶ W. Konopczyński, *Dzieje Polski nowożytnej*, Warszawa 1999, s. 223-233; Z. Wójcik, *Historia powszechna XVI-XVII wieku*, Warszawa 1999, s. 342-343.

²⁷ APBK, rkps IV-a-1, *Historia Calvariae*, s. 7-9.

się, brał udział we Mszy. Fundamenty kazał zalewać w wigilię lub oktawę świąt maryjnych. Często obchodził dróżki, oddając się rozważaniom Męki Pańskiej. Bernardynom okazywał sympatię, spowiadał się u nich. Zawsze woził ze sobą bernardyński habit, w którym go później pochowano. Dbał o chorych zakonników, kupując im lekarstwa u lekarza i aptekarza krakowskiego Jerzego Pipana. W 1615 roku w Krakowie zaniemógł. Poprosił wówczas gwardiana bernardyńskiego klasztoru w Krakowie Baltazara z Wytomyśla, aby udzielił mu sakramentu namaszczenia, a po śmierci ubrał ciało w habit i skromnie pogrzebał w Kalwarii. Mikołaj zmarł 17 czerwca 1620 roku i został pochowany przez syna Jana w kaplicy Zebrzydowskich na Wawelu obok żony Doroty²⁸.

3. SPROWADZENIE CUDOWNEGO OBRAZU MATKI BOŻEJ DO KALWARII ZEBRZYDOWSKIEJ I ROZWÓJ JEGO KULTU

Nabożeństwo pasyjne drogi krzyżowej miało dominujące znaczenie w Kalwarii Zebrzydowskiej do 1641 roku. Wtedy to charakter Kalwarii jako miejsca kultu Męki Pańskiej zaczął się zmieniać, bowiem klasztor bernardynów wszedł w posiadanie cudownego obrazu Matki Bożej Kalwaryjskiej. Kult maryjny w pewnym stopniu zdominował pasyjny. Większa liczba pielgrzymów zaczęła przybywać na uroczystości związane z Matką Bożą. Począwszy od drugiej połowy XVII wieku, odpusty na Znalezienie i Podwyższenie Krzyża Świętego zanikły. Zachował się odpust w Wielkim Tygodniu, podczas którego rzesze pątników uczestniczą w obchodach pasyjnych, z biegiem czasu ujętych w ramy misterium. Frekwencja wiernych wzrosła natomiast w czasie odpustów Matki Bożej Anielskiej (tzw. Porcjunkuli), Narodzenia i Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny z ceremonią Pogrzebu i Tryumfu Maryi. Charakter pasyjny sanktuarium utrzymał się w dalszym ciągu, bowiem odpusty maryjne dawały okazję do odprawiania nabożeństwa pasyjnego: drózek Pana Jezusa²⁹.

Zanim wierni zaczęli oddawać cześć Matce Bożej Kalwaryjskiej, bernardyni szerzyli w Kalwarii Zebrzydowskiej kult figury Matki Bożej Anielskiej. W 1609 roku została ona umieszczona w ołtarzu głównym

²⁸ A.K. Sitnik, *Geneza sanktuarium pasyjno-maryjnego w Kalwarii Zebrzydowskiej*, s. 34.

²⁹ J. Kopeć, *Droga krzyżowa*, s. 52-53.

kościola klasztornego. Biskup łucki Bernard Maciejowski zakupił ją w 1590 roku w Loreto dla Mikołaja Zebrzydowskiego. Figurę poświęcił papież Sykstus V. Następnie Zebrzydowski podarował ją bernardynom. W myśl uchwały kapituły warszawskiej z 1611 roku zakonnicy przed figurą codziennie po komplecie śpiewali *Ave Regina Coelorum*³⁰.

Dopiero w 1641 roku znalazł swoje miejsce w kościele klasztorным olejny obraz Matki Bożej (Płaczącej) Kalwaryjskiej. Wizerunek powstał w XVII wieku i przedstawiał Maryję z Dzieciątkiem Jezus na ręku. Książd z Krzywaczki koło Myślenic Adam Brylowicz był jego pierwszym właścicielem. Następnie w posiadanie obrazu wszedł proboszcz z Marcyporęby, kanonik krakowski, prawnik, profesor Akademii Krakowskiej Mikołaj Dobrocieski herbu Prus I (zm. 1608). Ten z kolei podarował wizerunek swojej bratowej Magdaleny z Paszkowskich Dobrocieskiej. W 1639 roku Magdalena ofiarowała obraz Maryi swojemu bratu Stanisławowi Paszkowskiemu herbu Radwan, właścicielowi Kopytówki koło Kalwarii Zebrzydowskiej. Paszkowski umieścił obraz w swoim dworze³¹.

W święto Znalezienia Krzyża Świętego, 3 maja 1641 roku, żona Stanisława Paszkowskiego Elżbieta zauważyła na obrazie krwawe łzy wypływające z oczu Maryi. Paszkowscy poinformowali o tym niezwykłym wydarzeniu proboszcza z Marcyporęby Pawła Sierosławskiego. Następnego dnia ks. Sierosławski, wikariusz parafii w Marcyporębie Hieronim Sadłowski i proboszcz z Tłuczani Wojciech Marszowicz przybyli do Kopytówki, obejrzeni obraz i potwierdzili cud. Wiadomość o wizerunku Matki Bożej płaczącej krwawymi łzami bardzo szybko rozeszła się po okolicy. Ludność tłumnie zaczęła przybywać na miejsce cudownego zdarzenia. Proboszcz Sierosławski poinformował o zaszłym wydarzeniu biskupa krakowskiego³².

Na skutek zabiegów gwardiana klasztoru kalwaryjskiego Waleriana Kalińskiego (1640-1645) Stanisław Paszkowski przekazał obraz Madonny

³⁰ S. Podworski, *Krótką historia kościoła i klasztoru Braci Mniejszych (OO. Bernardynów) z opisem cudownego obrazu Najświętszej Maryi Panny ukoronowanej na górze Kalwarii Zebrzydowskiej*, Bytom [b.r.w.], s. 7-8; F. Dzielowski, *Kalwaria*, s. 97-98; APBK, rkps IV-a-1, *Historia Calvariae*, s. 67.

³¹ H.E. Wyczawski, *Kalwaria Zebrzydowska*, s. 154-155; APBK, rkps IV-c-10, Akta dotyczące kultu i koronacji cudownego obrazu Matki Boskiej w kościele konwentualnym bernardynów w Kalwarii Zebrzydowskiej, 1643-1888, s. 9-10.

³² W. Kowalczyk, *Kalwaria Zebrzydowska. Historia, cuda, obrzędy, odpusty, kaplice itd.*, Kraków 1929, s. 10-11; *Krótki opis założenia Kalwarii Zebrzydowskiej*, Kraków [b.r.w.], s. 6; APBK, rkps IV-c-10, Akta dotyczące kultu, s. 10, 11, 13.

z Dzieciątkiem do kościoła klasztornego, mimo że wcześniej obiecał go oddać proboszczowi Marcyporęby. 5 maja 1641 roku Paszkowski przeniósł obraz z Kopytówki do Kalwarii Zebrzydowskiej. Wydarzenie to z biegiem czasu okryła legenda. Według niej Paszkowski, idąc rano 5 maja z obrazem do Marcyporęby, jak obiecał proboszczowi Sierosławskiemu, „czuł najdokładniej [...] że go ktoś z dobrze sobie znanej drogi do kościoła sprowadza, a ciągnie za rękę przez pola i dalej ku lasom, a potem lasami w zupełnie przeciwną wiedzie stronę. Ta siła niewidoma, co go ciągnęła, była tak przemożna, że się jej oprzeć nie zdołał. Po bezdrożach nieznanym sobie, wśród gęstych zarośli szedł tak dość długo, nie wiedząc, dokąd idzie, zawsze powolny kierującej go sile. Minął już jakieś lasem porośle góry, to znów doliny, minął leśne mokradła i potoki, już prawie upadał na siłach mocno zaniepokojony tym, co się z nim dzieje, gdy wreszcie ujrzał [...] jak przed zdumionym okiem Paszkowskiego zajaśniała [...] słynna już wówczas świątynia kalwaryjska”³³.

Bernardyni umieścili cudowny obraz w kościele klasztornym w ołtarzu św. Anny. Codziennie odprawiali przed nim Mszę św. Rozpoczęli głoszenie kazań pokutnych na skutek licznych nawróceń innowierców oraz wielu łask doznawanych przez licznie odwiedzających Kalwarię Zebrzydowską. Kult obrazu rozwijał się coraz bardziej³⁴.

Plączącym wizerunkiem Madonny zainteresował się biskup krakowski Jakub Zadzik, poinformowany przez proboszcza Marcyporęby. Zlecił on przeprowadzenie dochodzenia w sprawie cudowności obrazu (*inquisitio*). 4 czerwca 1641 roku przybył do Kopytówki kanonik krakowski, archidiacon lubelski, delegat biskupa krakowskiego ks. Andrzej Falkowski, aby przeprowadzić wstępne badania. Po przesłuchaniu świadków niezwyklego wydarzenia z 3 maja 1641 roku ks. Falkowski przygotował materiał do kolejnego dochodzenia. Na przesłuchanie nie przebył jednak gwardian klasztoru Kaliński z obawy, by mu nie odebrano cudownego wizerunku Matki Bożej³⁵.

1 lipca 1641 roku w Krakowie odbyło się drugie dochodzenie w sprawie obrazu. W skład powołanej przez biskupa Zadzika komisji

³³ Cz. Bogdalski, *Święta Kalwaria Zebrzydowska*, Kraków 1939, s. 20-22.

³⁴ W. Murawiec, *Kalwaria Zebrzydowska*, s. 13; APBK, rkps IV-c-10, Akta dotyczące kultu, s. 10-11.

³⁵ H.E. Wyczawski, *Kalwaria Zebrzydowska*, s. 157-158; APBK, rkps IV-c-10, Akta dotyczące kultu, s. 9-15.

inkwizycyjnej weszli sędziowie: kanonicy kapituły katedralnej i profesorowie Akademii Krakowskiej Łukasz Zdrojowski i Adam z Opatowa, pisarz kapituły, notariusz Jan Chryzostom Bodzanta, oraz konsultorzy: profesor Akademii Krakowskiej Jakub Najmanowicz, karmelici Hieronim od św. Jacka i Sebastian od Matki Bożej, franciszkanie konwentualni Wirginiusz a Brixillo i Tomasz Rościński, dominikanie Jan Morski i Jan Paulus, jezuita Paweł Mościcki i Mikołaj Cichovius, kanonik regularny laterański Marcin Kliszczyński, lekarz Maciej Woniejski, nadworny malarz królewski Tomasz Dolabella i dwaj bliżej nieokreśleni malarze Mateusz i Sebastian. Teologów bernardyńskich wykluczono ze sprawy, jako nieobiektywnych. Komisja inkwizycyjna za podstawę dochodzenia wzięła przygotowane przez ks. Andrzeja Falkowskiego zeznania świadków z pierwszego przesłuchania. Werdykt komisji był jednogłówny: krwawych łez nie da się wytłumaczyć w sposób naturalny. Trzeba zatem uznać interwencję nadprzyrodzoną. Ponieważ niewytłumaczalne zjawisko zaszło tylko jeden raz, komisja postanowiła odłożyć wyrok *ad acta*, a obraz ukryć w niedostępnym miejscu. 31 lipca 1641 roku biskup Zadzik wydał dekret, na mocy którego polecił bernardynom wizerunek opieczętować i zamknąć w kościelnym skarbcu³⁶.

Bernardyni nie zaprzestali jednak starań o zalegalizowanie kultu Płaczącej Madonny. 16 marca 1642 roku na kapitule prowincjalnej w Opatowie postanowili wnieść sprawę kalwaryjskiego obrazu na kapitułę generalną Zakonu Braci Mniejszych oraz w Rzymie starać się o jej rozstrzygnięcie. Równocześnie wysłali prośbę do biskupa sufragana Tomasza Oborskiego, administratora diecezji krakowskiej po śmierci biskupa Zadzika (zm. 1642), o pozwolenie ponownego umieszczenia obrazu w kościele klasztornym do publicznego kultu, który wciąż się rozwijał. Prośbę bernardynów poparł u biskupa Michał Zebrzydowski, wnuk Mikołaja. We wrześniu 1642 roku biskup Oborski przyjechał do Kalwarii Zebrzydowskiej i 9 września zezwolił na umieszczenie obrazu w przykościelnej zakrystii. Decyzja ta była równoznaczna z zalegalizowaniem kultu Matki Bożej, zwanej odtąd Kalwaryjską³⁷.

³⁶ H.E. Wyczawski, *Kalwaria Zebrzydowska*, s. 158-159; APBK, rkps IV-c-10, Akta dotyczące kultu, s. 19-28, 29-31; rkps IV-j-2, Akta różne klasztoru bernardynów w Kalwarii Zebrzydowskiej, 1612-1947, s. 1-16.

³⁷ S. Podworski, *Krótką historia kościoła i klasztoru*, s. 9; APBK, rkps IV-a-1, *Historia Calvariae*, s. 228-229; rkps IV-c-10, Akta dotyczące kultu, s. 33.

Bernardyni kontynuowali starania o przeniesienie cudownego obrazu tym razem z zakrystii do kościoła klasztornego. Motywem do działania byli tłumnie przybywający do wizerunku wierni, których przykościelna zakrystia nie mogła pomieścić. W uroczystość św. Franciszka z Asyżu, 4 października 1658 roku, przyjechał do Kalwarii Zebrzydowskiej biskup Mikołaj Oborski, bratanek biskupa Tomasza Oborskiego, administrator diecezji krakowskiej po śmierci biskupa Piotra Gembickiego (zm. 1657). Widząc, jak wielką czią cieszył się obraz Matki Bożej Kalwaryjskiej, zezwolił bernardynom na przeniesienie go do kościoła klasztornego. Następnego dnia, 5 października tego samego roku, w uroczystej procesji wprowadził cudowny wizerunek do kościoła i odprawił pontyfikalną Mszę św. Zakonnicy umieścili obraz w ołtarzu św. Anny. Z tej okazji biskup Oborski 27 maja 1659 roku wystawił dokument, oblatowany w aktach konsystorza krakowskiego 24 lipca 1662 roku³⁸. Obraz pozostał w ołtarzu św. Anny do 1667 roku, kiedy to Michał Zebrzydowski wybudował osobną kaplicę Matki Bożej Kalwaryjskiej przyłączoną do kościoła klasztornego.

4. KORONACJA OBRAZU MATKI BOŻEJ KALWARYJSKIEJ I JEJ JUBILEUSZE

Uwieńczeniem kultu Matki Bożej Kalwaryjskiej była uroczystość koronacji obrazu w 1887 roku. Trudno stwierdzić, czy bernardyni zabiegali o nią wcześniej (przemawiałby za tym fakt, że w XVIII wieku koronowano już inne cudowne obrazy w ich kościołach), czy też nie (w takim razie dla czego postarali się o nią tak późno?), bowiem autorzy dostępnych źródeł nie przekazali żadnych wiadomości na ten temat. Przytoczony poniżej opis przebiegu starań o koronację i samej koronacji podaję za o. Czesławem Bogdalskim, świadkiem ówczesnych wydarzeń³⁹.

Propozycję ukoronowania obrazu złożyli kustoszowi kalwaryjskiemu Elzaremu Widziszowi w 1883 roku niezależnie biskup krakowski Albin Dunajewski i kaznodzieja kalwaryjski Stefan Podworski. Widzisz podjął starania o koronację dopiero pod koniec 1885 roku z powodu słabego stanu ekonomicznego klasztoru. O. Czesławowi Bogdalskiemu zlecił

³⁸ APBK, rkps IV-a-1, *Historia Calvariae*, s. 398-401; rkps IV-c-10, Akta dotyczące kultu, s. 35-37.

³⁹ Cz. Bogdalski, *Święta Kalwaria Zebrzydowska*, s. 134-168.

przygotowanie odpowiedniej dokumentacji udowadniającej cudowność obrazu, jego nieprzerwaną i szeroką cześć wśród wiernych oraz zebranie materiałów na temat uwierzytelnionych cudów. Bogdalski w kilka miesięcy wywiązał się z powierzonego mu zadania. Dokonał odpisów z akt konsystorza krakowskiego dotyczących cudownego obrazu, sporządził listę cudów i łask podpisaną przez biskupa krakowskiego na podstawie rękopisu znajdującego się w archiwum klasztoru kalwaryjskiego oraz stworzył krótką historię cudownego obrazu jako załącznik do prośby o koronację. Podczas odpustu Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny w 1885 roku bernardyni obwieścili wiernym, aby zgłaszali do klasztoru wszystkie łaski i cuda, jakie dokonały się w ostatnim czasie za wstawiennictwem Matki Bożej Kalwaryjskiej. Bogdalski dołączył je później do swojego spisu. Następnie kustosz kalwaryjski Widzisz zwrócił się do konsystorza krakowskiego z prośbą o powiadomienie duchownych i wiernych o zamiarze koronacji obrazu kalwaryjskiego. W niedługim czasie na wezwanie konsystorza liczne parafie nadesłały na specjalnych arkuszach prośby o koronację obrazu do Kapituły Watykańskiej. Takie same prośby bernardyni kalwaryjscy zebrali od wszystkich klasztorów bernardyńskich, prowincjałów zakonów i biskupów w Galicji, a także od kilku biskupów zza granicy (od biskupa Albina Dunajewskiego, arcybiskupa lwowskiego obrządku łacińskiego Seweryna Morawskiego, arcybiskupa lwowskiego obrządku greckokatolickiego Sylwestra Sembratowicza, arcybiskupa lwowskiego ormiańskiego Izaaka Isakowicza, biskupa przemyskiego obrządku łacińskiego Łukasza Soleckiego, biskupa przemyskiego obrządku greckokatolickiego Saturnina Stupnickiego, biskupa tarnowskiego Ignacego Łobosa, biskupa stanisławowskiego obrządku greckokatolickiego Juliana Pelesza, sufragana lwowskiego obrządku łacińskiego Jana Puzyny, kardynała Mieczysława Ledóchowskiego, przebywającego w Rzymie, arcybiskupa ołomunieckiego kardynała Fryderyka Fürstenberga, arcybiskupa gnieźnieńskiego i poznańskiego Juliusza Dindera, biskupa sandomierskiego Antoniego Sotkiewicza, księcia biskupa wrocławskiego Roberta Herzoga, biskupa spiskiego Jerzego Csáska, byłego biskupa wileńskiego Adama Krasińskiego, sufragana z Cieszyna Franciszka Śniegonia, byłego arcybiskupa lwowskiego obrządku greckokatolickiego Józefa Sembratowicza) oraz od znaczniejszych osobistości świeckich z marszałkiem krajowym Mikołajem Zybliekiewiczem na czele. Kustosz kalwaryjski Widzisz wysłał 4 października 1886 roku do Rzymu prośbę o koronację obrazu wraz ze wszystkimi załącznikami. Kapituła

bazyliki watykańskiej po rozpatrzeniu sprawy wydała 19 lutego 1887 roku dekret podpisany przez archiprezbitera bazyliki Edwarda kardynała Hovarda i kanonika Salwatora Talamo zezwalający na koronację. Na koronatora wyznaczyła biskupa krakowskiego Albina Dunajewskiego. Dokument przesłała za pośrednictwem Kurii Generalnej Zakonu do klasztoru kalwaryjskiego.

Bernardyni przystąpili zatem do bezpośrednich przygotowań do koronacji. Termin uroczystości wyznaczyli na odpust Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny 1887 roku. W Kalwarii Zebrzydowskiej pod patronatem klasztoru zawiązał się koronacyjny komitet organizacyjny pod przewodnictwem proboszcza z Zebrzydowic Ignacego Zapałowicza i burmistrza Kalwarii Józefa Kosowskiego. Komitet podzielił się na pięć sekcji: mieszkaniową, aprowizacyjną, dekoracyjną, sanitarną i nadzorczą. O. Stefan Podworski zawiązał z kolei komitety odpowiedzialne za zorganizowanie pielgrzymek na uroczystości kalwaryjskie w Wielkim Księstwie Poznańskim, na Śląsku, Spiszu i Morawach. Dwie złote korony wykonał według własnego projektu jubiler krakowski Władysław Wojciechowski. Do zbiórki pieniędzy wśród wiernych archidiecezji krakowskiej na koronę dla Matki Bożej zachęcił specjalną odezwą biskup Dunajewski. Z kolei na koronę dla Dzieciątka Jezus fundusze zebrała ludność ze Śląska Cieszyńskiego dzięki zabiegom katechety gimnazjum w Cieszynie i posła do Rady Państwa w Wiedniu ks. Ignacego Świeżego. Prowincjał bernardynów Łukasz Dankiewicz specjalną odezwą zobowiązał wszystkie klasztory bernardyńskie w Galicji do przysyłania jak największej liczby spowiedników na uroczystości koronacyjne. Bernardyni zaprosili do wzięcia udziału w koronacji wszystkich biskupów galicyjskich, krakowską kapitułę katedralną, zakony i wielu świeckich dygnitarzy.

7 sierpnia 1887 roku prowincjał Łukasz Dankiewicz rozpoczął uroczystości koronacyjne celebracją nieszporów. W następnych dniach celebrowali: 8 sierpnia karmelici trzewickowi, 9 sierpnia franciszkanie konwentualni, 10 sierpnia reformaci, 11 sierpnia kapucyni, 12 sierpnia kanonik kapituły krakowskiej Maciej Fox, 13 sierpnia prałat kapituły krakowskiej infułat Henryk Matzke, 14 sierpnia arcybiskup lwowski Seweryn Morawski. Według statystyk, w ciągu wymienionych ośmiu dni (7-14 sierpnia) kapłani wygłosili 37 kazań, rozdali 91 500 komunii św., sakrament bierzmowania przyjął 6309 osób, liczba pielgrzymów wynosiła ponad 200 tysięcy, kapłanów, nie licząc bernardynów, przybyło 150. W uroczystościach wzięli udział, poza biskupem koronatorem, jedynie

arcybiskup lwowski łańciński Seweryn Morawski i arcybiskup lwowski ormiański Izaak Isakowicz⁴⁰.

Dzień 15 sierpnia 1887 roku, odpust Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny, był punktem kulminacyjnym uroczystości koronacyjnych obrazu Matki Bożej Kalwaryjskiej. Od 12 sierpnia cudowny wizerunek był wystawiony na widok publiczny w ołtarzu polowym usytuowanym na tzw. Dolinie Jozafata rozciągającej się przed kościołem Grobu Matki Bożej (obecnie parafia Brody). O godzinie ósmej biskup Albin Dunajewski wraz z dwoma arcybiskupami, w asyście około 200 kapłanów i wielu wiernych procesjonalnie udali się z kościoła klasztornego do cudownego wizerunku. Korony trzymali w dłoniach właściciel Brzeźnicy i syndyk klasztoru kalwaryjskiego Bronisław Górczyński oraz ks. Ignacy Świeży. Przed nimi niesiono znacznych rozmiarów woskową świecę, ufundowaną przez mieszkańców Kalwarii. Po przybyciu na Dolinę Jozafata biskup koronator skierował słowo do bernardynów kalwaryjskich, jako stróżów cudownego obrazu. Następnie kustosz klasztoru Elzeary Widzisz złożył uroczystą przysięgę, że zarówno on sam, jak i jego następcy będą strzegli ukoronowanego obrazu. Po tym akcie został odczytany dekret Kapituły Watykańskiej zezwalający na koronację. Następnie biskup Dunajewski odprawił pontyfikalną sumę, w czasie której kazanie wygłosił arcybiskup Isakowicz. Po Mszy biskup Dunajewski dokonał według przepisanej ceremoniału aktu koronacji⁴¹. Był wówczas ubrany w bogatą kapę ze skarbcza katedry wawelskiej, infułę biskupa Andrzeja Lipskiego (zm. 1631) i używał pastorału biskupa Jana Małachowskiego (zm. 1699). Po odbytych obrzędzie procesjonalnie, z cudownym obrazem umieszczonym na specjalnie przygotowanym feretronie wrócono do kościoła klasztornego. W świątyni kazanie wygłosił znakomity historyk ks. Ignacy Polkowski (zm. 1888) z Krakowa. Przy śpiewie *Te Deum* zakończono uroczystości koronacyjne, a wizerunek został umieszczony w dawnym miejscu, w kaplicy Matki Bożej Kalwaryjskiej.

⁴⁰ APBK fasc. RGP-f-6, Akta dotyczące klasztoru bernardynów w Husiatynie, parafii [rezydencji] w Jacowcach i klasztoru tegoż zakonu w Kalwarii Zebrzydowskiej, 1611-1952, s. 449.

⁴¹ *Ceremoniał koronacji cudownego obrazu Najświętszej Maryi Panny w Kościele OO. Bernardynów w Kalwarii Zebrzydowskiej w dniu 15 Sierpnia 1887 roku*, W Krakowie [1887], w drukarni „Czasu” Fr. Kluczyckiego i Sp. pod zarządem Józefa Łakocińskiego – Nakładem OO. Bernardynów, ss. 4. Egzemplarz *Ceremoniału* zachował się w APBK fasc. RGP-f-6, Akta, s. 451-454.

Z okazji koronacji łaskami słynącego obrazu 10 maja 1887 roku w Rzymie papież Leon XIII udzielił odpustu zupełnego dla kościoła bernardynów w Kalwarii Zebrzydowskiej od 7 do 31 sierpnia tego samego roku.

LEO PP. XIII

Universis Christifidelibus presentes Litteras inspecturis Salutem et Apostolicam Benedictionem. Cum sicut accepimus in Ecclesia Coenobii loci vulgo Calvaria nuncup[ati] Dioecesis Cracovien[sis] a die VII usque ad XXXI diem mensis Augusti inclusive praesentis anni sacras solemnes supplicationes in honorem B. Mariae Virginis Corona donandae de Ordinarii consensu habendae sint, Nos ad augendam fidelium religionem et animarum salutem coelestibus Ecclesiae thesauris pia charitate intenti omnibus utriusque sexus Christifidelibus vere poenitentibus et confessis ac S. Communionem refectis, qui praedictam Ecclesiam uno quo cuique libeat ex diebus supra memoratis devoti visitaverint, ibique pro Christianorum Principum concordia haeresum extirpatione, peccatorum conversione ac S. Matris Ecclesiae exaltatione pias ad Deum preces effuderint Plenariam omnium peccatorum suorum indulgentiam et remissionem misericorditer in Domino concedimus. Praeterea iisdem fidelibus qui corde saltem contrito quolibet ex dictis diebus eandem Ecclesiam visitaverint ibique ut supra oraverint, septem annos totidemque quadragenas de iniunctis eis seu alias quomodolibet debitis poenitentiis in forma Ecclesiae consveta relaxamus. Quas omnes et singulas indulgentias peccatorum remissiones ac poenitentiarum relaxationes etiam animabus Christifidelium quae Deo in charitate coniunctae ab hac luce migraverint per modum suffragii, applicari posse indulgemus. Praesentibus hoc anno tantum valituris. Datum Romae apud S. Petrum sub Annulo Piscatoris die X Maii MDCCCLXXXVII [10 maja 1887]. Pontificatus Nostri Anno Decimo⁴².

⁴² APBK, dokument pergaminowy, sygn. 154. 10 maja 1887, w Rzymie. I. Leon XIII, papież, udziela odpustu zupełnego dla kościoła bernardynów w Kalwarii od 7 do 31 sierpnia 1887 roku z okazji koronacji obrazu Matki Bożej; II. 27 czerwca 1887, w Krakowie. Albin Dunajewski, biskup krakowski, pozwala opublikować powyższy odpust.

Tekst dokumentu w wolnym tłumaczeniu Kazimierza Żuchowskiego OFM:

Leon XIII papież

Wszystkim chrześcijanom, pragnącym zapoznać się z treścią tego pisma, pozdrowienie i apostolskie błogosławieństwo. Kiedy dowiedzieliśmy się, że w kościele klasztornym w miejscu nazywanym powszechnie Kalwarią, w diecezji krakowskiej, mają być obchodzone w dniach 7-31 sierpnia bieżącego roku uroczyste nabożeństwa ku czci Najświętszej Maryi Panny, która za zgodą Ordynariusza ma otrzymać koronę, My, kierując się miłosierną miłością, dla powiększenia pobożności wiernych i zbawienia dusz udzielamy z łaski miłosiernego Boga odpustu zupełnego i przebaczenia wszystkich grzechów. Niebieskich

Po koronacji bernardyny wydali drukiem w języku polskim w Krakowie [w 1887 r.], w drukarni „Czasu” Fr. Kluczyckiego i Sp. pod zarządem Józefa Łakocińskiego, dokument informujący o odbytej koronacji.

„W Imię Przenajświętszej i Nerozdzielnej Trójcy. Amen.

Na cześć i chwałę Bożą, a honor Maryi Panny, roku Pańskiego Tysiącznego ośmsetnego ośmdziesiątego siódmego, dnia piętnastego Sierpnia, w uroczystość Wniebowzięcia Najświętszej Bogarodzicy, gdy na Stolicy Apostolskiej Rządził Kościołem Bożym Ojciec Święty LEON XIII, a na tronie Biskupów Krakowskich zasiadał Najprzewielebniejszy Pasterz Dyecezyi Albin Dunajewski, w czasie gdy całego Zakonu Ojca Św. Franciszka, ministrem generalnym był O. Bernardyn a Portu Romatino, zaś prowincyałem Prowincyi Polskiej O. Łukasz Dankiewicz, a kustoszem Klasztoru Kalwaryjskiego OO. Bernardynów O. Elzeary Widzisz; w Kalwaryi Zebrzydowskiej, w Dyecezyi Krakowskiej, dopełniony został uroczysty Akt Koronacyi Obrazu Najświętszej Maryi Panny, od dwustu lat przeszło wstawionego cudami w Kalwaryjskim Kościele, a to za najwyższem zezwoleniem Kapituły Patryarchalnej Bazyliki Książąt Apostolskich ŚŚ. Piotra i Pawła, udzielonem z Rzymu dnia 10 Lutego 1887 roku. Aktu uroczystej Koronacyi dopełnił wybrani i wyznaczony Koronator, Najprzewielebniejszy X. Biskup Krakowski, w obecności i asystencyi Najprzewielebniejszych Arcybiskupów, Biskupów, Infulatów, Prałatów i Kanoników, w przytomności Wielebnych OO. Zakonu Św. Franciszka, Duchowieństwa świeckiego i zakonnego, wielu dostojnych osób i nieprzeliczonej liczby zgromadzonych Wiernych czcicieli Maryi. Szczerozłote korony ozdobione sześciuset drogiemi kamieniami, któremi Obraz ukoronowany został, sprawione zostały ze składek dobrowolnych pobożnych osób,

skarbów Kościoła udzielamy wszystkim chrześcijanom, mężczyznom i kobietom, którzy po odbyciu pokuty i spowiedzi św. oraz po umocnieniu się Komunią św. pobożnie nawiedzą wspomniany kościół w dniu dowolnie przez siebie wybranym wśród wymienionych wyżej, i wzniosą w nim gorące modlitwy do Boga o zgodę wśród książąt chrześcijańskich, zniszczenie herezji, nawrócenie z grzechów i o wyniesienie świętej Matki Kościoła. Ponadto tych wiernych, którzy przynajmniej ze skruczą w sercu w jednym z wymienionych dni nawiedzą kościół i tam się pomodlą, uwalniamy w zwykłej formie Kościoła od pokuty przez siedem lat i siedem kwadragen, nałożonej na nich lub z jakiegokolwiek tytułu ciężającej na nich. Te wszystkie odpuszczenia grzechów i uwolnienia od pokut można także, jako wstawienictwo, odnosić do chrześcijan, którzy złączeni miłością z Bogiem odeszli z tego świata. Obecne pismo jest ważne tylko w tym roku.

Dano w Rzymie, u św. Piotra, pod pieczęcią Rybaka, 10 maja 1887 roku, w dziesiątym roku naszego Pontyfikatu.

Por. A.K. Sitnik, Koronowane wizerunki Matki Bożej w sanktuariach znajdujących się pod opieką Braci Mniejszych obserwantów w Polsce, s. 159-161.

a wykonał je w Krakowie według własnego rysunku starszy zgromadzenia jubilerów p. Władysław Wojciechowski.

Działo się to wszystko za panowania Najmiłociwszego Monarchy FRANCISZKA JÓZEFA I, Cesarza Austrii, pod którego opiekuńczeniem berłem rządu Namiestnicze w Galicyi sprawował Jego Excellencya Filip Zaleski, a Marszałkiem Kraju był Jego Excellencya Jan hr. Tarnowski. Oryginalny akt Koronacyi drukowany na pergaminie, podpisany przez Najprzewielebniejszego Koronatora i obecnych aktowi Dostojników, zapieczętowany w naczyniu szklannem, umieszczono za sukienką Obrazu⁴³.

Po koronacji kult obrazu zaczął się rozwijać ze wzmożoną siłą nie tylko w Polsce, ale i w północnej Słowacji oraz na ziemiach Śląska Austriackiego, potem Pruskiego. Bernardyni spisywali coraz to nowe cuda i łaski, którymi Matka Boża Kalwaryjska obdarowywała wiernych. Przyczyniając się do spotęgowania kultu, prowincjał bernardynów Łukasz Dankiewicz 16 listopada 1888 roku wydał dekret zobowiązujący zakonników kalwaryjskich do codziennego odprawiania po wieczne czasy Mszy św. śpiewanej przed wizerunkiem⁴⁴.

Rozszerzenie kultu obrazu miał również na celu zorganizowany przez bernardynów w 1937 roku jubileusz pięćdziesięciolecia koronacji. Z tej okazji gwardian klasztoru Wojciech Kozubal zamówił w firmie braci Trembeckich nowy marmurowy ołtarz do kaplicy Matki Bożej Kalwaryjskiej, o wartości 26 tysięcy złotych. Przed jubileuszem zorganizował dwie serie misji, które głosili bernardyni w kościele klasztornym, kapucyjni zaś w kościele Grobu Matki Bożej. W uroczystościach jubileuszowych 15 sierpnia 1937 roku, we Wniebowzięcie Najświętszej Maryi Panny wzięli udział biskup sufragan krakowski Stanisław Rospond i opat kanoników regularnych laterańskich z Krakowa ks. Józef Górny. W uroczystej sumie, celebrowanej przez biskupa, uczestniczyło ponad 300 kapłanów diecezjalnych i zakonnych. W sanktuarium zebrało się około 300 tysięcy wiernych. Poza tym 35 wieloosobowych pielgrzymek, odnotowanych w *Księdze*

⁴³ Druk zachował się w APBK fasc. RGP-f-6, Akta, s. 449. Pod tekstem prawdopodobnie o. Czesław Bogdalski wypisał z imienia i nazwiska oraz funkcji dostojników kościelnych i świeckich biorących udział w uroczystościach koronacyjnych.

⁴⁴ A. Chadam, *Kult Matki Bożej w Kalwarii Zebrzydowskiej w XIX wieku*, w: *Niepokalana. Kult Matki Bożej na ziemiach polskich w XIX w.*, red. B. Pylak, C. Krakowiak, Lublin 1988, s. 186; *Krótki opis założenia Kalwarii Zebrzydowskiej*, s. 1, 4-5; APBK, rkps IV-c-10, Akta dotyczące kultu, s. 51 nn; rkps IV-h-6, Akta dotyczące administracji klasztoru bernardynów w Kalwarii Zebrzydowskiej, 1850-1902, s. 303.

pamiątkowej, przybyło z Chorzowa (180 uczestników), Cieszyna (130), Słowacji (brak miejscowości, 96 osób), Częstochowy (120), druga z Częstochowy (760), Gończyc (550), Homranicy (600), Kalisza (284), Katowic (500), Koluszek (650), Kraśnika (130), Limanowej (500), Lublina (520), Łodzi (1300), Miechowa (400), druga z Miechowa (100), Mysłowic (220), Nowego Sącza (500), Podlasia (brak miejscowości, 1000 osób), Radecznicy (1300), Radomia (660), druga z Radomia (2600), trzecia z Radomia (900), Sambora (600), Siemianowic (180), Skarżyska (650), Sobotni (200), Strzemieszyc (170), Szopienic (175), Tarnowa (600), Wielkich Hajduk (300), Wierzbika (280), Więclawic (570), Wilkowic (400), Zagłębia Dąbrowskiego (brak miejscowości, 250 osób)⁴⁵.

W 1987 roku bernardyni zorganizowali jubileusz stulecia koronacji obrazu Matki Bożej Kalwaryjskiej pod patronatem metropolity krakowskiego kardynała Franciszka Macharskiego. Uroczystości zostały poprzedzone dziewięcioletnią nowenną, zainaugurowaną przez papieża Jana Pawła II 7 czerwca 1979 roku w Kalwarii Zebrzydowskiej. W 1986 roku, poprzedzającym jubileusz, kopia cudownego obrazu peregrynowała po parafiach dekanatu kalwaryjskiego i wadowickiego. Przy tej okazji bernardyni kalwaryjscy głosili w nich rekolekcje. 26 listopada tego samego roku w mieście odbyło się sympozjum naukowe *Kult Matki Bożej Kalwaryjskiej w stulecie koronacji obrazu (1887-1987)*. Organizatorami tego wydarzenia była Sekcja Duszpasterska Polskiego Towarzystwa Teologicznego w Kalwarii Zebrzydowskiej i Wydział Historii Kościoła Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie.

Obchody jubileuszowe kardynał Macharski zainicjował w Nowy Rok (1987) uroczystą Mszą św. celebrowaną w bazylice kalwaryjskiej. Koncelebrowało wówczas pięćdziesięciu kapłanów diecezjalnych i zakonnych. W całorocznym programie obchodów jubileuszowych znalazły się między innymi: pielgrzymka zakonników z Prowincji Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny z prowincjałem bernardynów Franciszkiem Rydzakiem na czele (13-14 lutego), Misterium Męki Pańskiej w Wielkim Tygodniu, podczas którego w Wielki Piątek w kaplicy u Piłata kazanie wygłosił metropolita krakowski Franciszek Macharski, a liturgię wielkopiątkową celebrował biskup Julian Groblicki (12-17 kwietnia), pielgrzymki

⁴⁵ APBK, rkps IV-a-8, *Kronika klasztoru OO. Bernardynów w Kalwarii Zebrzydowskiej, 1902-1948. Księga pamiątkowa z okazji jubileuszu 300-letniej rocznicy założenia Kalwarii Zebrzydowskiej – ofiarował Robert Jagoda, introligator w Krakowie, 1902, s. 297-299.*

moderatorów i animatorów Ruchu Światło-Życie (26 kwietnia), młodzieży akademickiej (15 maja) oraz twórców kultury chrześcijańskiej (24 maja). Ta ostatnia pielgrzymka odprawiła drogę krzyżową na drózkach, a następnie wzięła udział we Mszy św., w bazylice kalwaryjskiej, podczas której słowo Boże wygłosił ks. Jerzy Chmiel.

10 czerwca 1987 roku obraz Matki Bożej Kalwaryjskiej został przewieziony na krakowskie Błonia. Św. Jan Paweł II modlił się przed nim przez dłuższy czas, a następnie złożył w darze papieską różę „jako wyraz wdzięczności za wszystkie łaski, które przez Nią stają się udziałem pielgrzymów, i za to, czym była i nie przestaje być w moim życiu”. Było to drugie sanktuarium maryjne wyróżnione w ten sposób. Pierwszą różę papieską św. Jan Paweł II podarował sanktuarium na Jasnej Górze w Częstochowie (1979).

13 sierpnia 1987 roku w uroczystość Matki Bożej Kalwaryjskiej Mszy przewodniczył i kazanie wygłosił biskup Julian Groblicki, zaś koncelebrowali kapłani z okolicznych dekanatów. 14 sierpnia nieszpory z kazaniem w Domku Matki Bożej celebrował arcybiskup Jerzy Ablewicz, zaś po procesji Zaśnięcia Matki Bożej Mszę św. z kazaniem w kościele Grobu Matki Bożej odprawił kardynał Franciszek Macharski. 15 sierpnia na wieczornym nabożeństwie dla młodzieży kazanie wygłosił biskup Ignacy Tokarczuk.

Punktem kulminacyjnym uroczystości jubileuszowych był dzień 16 sierpnia. Od godziny 4.00 do 6.30 odbywało się modlitewne czuwanie przed obrazem Matki Bożej Kalwaryjskiej w Dolinie Jozafata. Następnie Mszę św. z kazaniem odprawił biskup Stanisław Nowak i poprowadził procesję Tryumfu Matki Bożej z cudownym obrazem przed bazylikę, przed ołtarz polowy, na plac pod górą Ukrzyżowania. Kardynał Franciszek Macharski powitał przed Mszą św. zgromadzonych pielgrzymów i odczytał list papieża Jana Pawła II, nadesłany z okazji jubileuszu. Opiece Matki Bożej Kalwaryjskiej zawierzył kościół krakowski. Uroczystą Mszę św. celebrował i kazanie wygłosił prefekt Kongregacji Ewangelizacji Narodów, pochodzący z diecezji koszyckiej na Słowacji kardynał Józef Tomko. W koncelebrze wzięło udział trzynastu biskupów: metropolita krakowski kardynał Franciszek Macharski, biskupi diecezji krakowskiej Julian Groblicki, Stanisław Smoleński, Albin Małysiak, arcybiskup ordynariusz diecezji tarnowskiej Jerzy Ablewicz, arcybiskup ordynariusz diecezji przemyskiej Ignacy Tokarczuk, biskup ordynariusz diecezji częstochowskiej Stanisław Nowak, biskup ordynariusz diecezji chełmińskiej Marian Przykucki, biskup administrator apostolski w Lubaczowie Marian Jaworski, biskup pomocniczy siedlecki Waław Skomorucha, biskup pomocniczy

szczecińsko-kamiński Jan Gałęcki, biskup pomocniczy poznański Stanisław Napierała, biskup pomocniczy wrocławski Adam Dyczkowski, a także osobisty sekretarz papieża ks. Stanisław Dziwisz, drugi sekretarz papieża ks. prałat Emeryk Kabongo z Zairu, członkowie krakowskiej Kapituły Metropolitalnej, Papieskiej Akademii Teologicznej, opaci benedyktynów z Tyńca i cystersów z Mogiły, wyżsi przełożeni zakonni, kustosze sanktuariów archidiecezji krakowskiej. Na zakończenie słowa podziękowania do pielgrzymów skierował prowincjał bernardynów Andrzej Pabin. Po błogosławieństwie biskupów obraz Matki Bożej Kalwaryjskiej został procesjonalnie przeniesiony do bazyliki przez stróżów sanktuarium⁴⁶.

Wznoszone przez Mikołaja, Jana i Michała Zebrzydowskich budowle w Kalwarii Zebrzydowskiej stanowią niezwykle cenny zespół zabytkowej architektury. Opiekę nad nim fundator powierzył bernardynom. Stworzyli oni, nieznanie przedtem w Polsce, drózkowe nabożeństwa pasyjne oraz maryjne. Były one pielęgnowane od początku istnienia Kalwarii. Przez te obchody zakonnicy wywarli znaczny wpływ na wzrost nabożeństwa pasyjnego w Polsce, dając wzór innym polskim kalwariom. Równoległe z nabożeństwami drózkowymi bernardyni rozwijali kult cudownego obrazu Matki Bożej Kalwaryjskiej, doprowadzając w 1887 roku do jego uroczystej koronacji. Od początku swego istnienia sanktuarium było i nadal jest jednym z głównych obiektów pielgrzymkowych w Polsce. Pod względem liczby napływających pątników Kalwaria Zebrzydowska zajmuje drugie miejsce po paulińskim klasztorze na Jasnej Górze w Częstochowie.

The coronation of the painting of the Holy Mother of Kalwaria Zebrzydowska in 1887

Summary

Marian devotion has been one of the most characteristic features of religious life of the Polish nation. Over the centuries it had taken different forms, and finally

⁴⁶ H.E. Wyczawski, *Kalwaria Zebrzydowska*, s. 168-170; Numer specjalny na 100-lecie koronacji Matki Bożej Kalwaryjskiej, „Vita Provinciae” 1988, nr 2, s. 21-76.

at the beginnings of 18th century it manifested in the acts of coronations of Mother of God paintings. Owing to the Bernardine Fathers there are six paintings located in Hrubieszów, Kalwaria Zebrzydowska, Leżajsk, Rzeszów, Skępe and Piotrków Trybunalski which cult radiates out to the whole country and across its borders. The worship given to Marys' paintings in Bernardine sanctuaries was not stimulated by external factors and developed by itself. A lot of people have received graces and experienced miracles through the intercession of Mary. It gave the Bernardines a good reason to make efforts to crown these paintings and statues. The coronations stressed the significance of the cult which has flown from Mary's supernatural interference in life of the Polish society.

Słowa kluczowe: Kalwaria Zebrzydowska, sanktuarium, koronacja, bernardyni

Key words: Kalwaria Zebrzydowska, sanctuary, coronation, the Bernardines

Il. 1. Obraz Matki Bożej Sokalskiej w kościele oo. bernardynów w Hrubieszowie. Fot. Archiwum wydawnictwa Calvarianum, 2016.

Il. 2. Obraz Matki Bożej Leżajskiej w kaplicy bazyliki oo. bernardynów w Leżajsku. Fot. Archiwum wydawnictwa Calvarianum, 2016.

Il. 3. Figura Matki Bożej Skępskiej w kościele oo. bernardynów w Skępem.
Fot. Archiwum sanktuarium, 2016.

Il. 4. Figura Matki Bożej Rzeszowskiej w kaplicy bazyliki oo. bernardynów w Rzeszowie. Fot. Archiwum sanktuarium, 2016.

Il. 5. Obraz Matki Bożej Piotrkowskiej w kościele oo. bernardynów w Piotrkowie Trybunalskim. Fot. Archiwum sanktuarium, 2016.

Il. 6. Obraz Matki Bożej Kalwaryjskiej w kaplicy bazyliki oo. bernardynów w Kalwarii Zebrzydowskiej. Fot. Archiwum sanktuarium, 2016.